

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

10.04 – МР. 2244 «С»2023.12.11. 01 ПЗ

Алексеев Олександр Юрійович

2024 р.

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

УДК: 378.013.2-057.87:37.017.4

ПОГОДЖЕНО

Декан гуманітарно-
педагогічного
факультету
кандидат філософ. наук, доцент
_____ Інна САВИЦЬКА
« ____ » _____ 2024 р.

**ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО
ЗАХИСТУ**

Завідувач кафедри соціальної
роботи та реабілітації, доктор
педагогічних наук, доцент
_____ Ірина СОПІВНИК
« ____ » _____ 2024 р.

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему: **«ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ
СТУДЕНТІВ В МОЛОДІЖНИХ СТРУКТУРАХ»**

Спеціальність 231 «Соціальна робота»

Освітньо-професійна програма: «Соціально-психологічна реабілітація»

Орієнтація освітньої програми: освітньо-професійна

Керівник магістерської роботи

Професор _____ Дар'я СУПРУН

Виконав _____ Олександр АЛЕКСЄЄВ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри соціальної
роботи та реабілітації

_____ Ірина СОПІВНИК.
(підпис) (ПІБ)

« ____ » _____ 2024 р.

**ЗАВДАННЯ
ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ
КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ**

Алексєєва Олександра Юрійовича

Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітня програма «Соціально-психологічна реабілітація»

Тема магістерської кваліфікаційної роботи

**«ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ СТУДЕНТІВ В
МОЛОДІЖНИХ СТРУКТУРАХ»,**

затверджена наказом ректора НУБіП України від 11 грудня 2023 р. № 2244 «С».

Термін подання завершеної роботи на кафедру «15» листопада 2024 р.

Вихідні дані до бакалаврської кваліфікаційної роботи: *наукові розробки вітчизняних і зарубіжних учених; матеріали періодичних видань; навчальна та довідкова література з теми дослідження.*

Перелік питань, які потрібно виконати:

- 1) Проаналізувати літературні джерела та провести теоретичний огляд понять «громадянська позиція» і «молодіжні структури».
- 2) Сформулювати методологічний аналіз для отримання об'єктивних даних про громадянську активність студентів.
- 3) Провести емпіричне дослідження з урахуванням участі студентів у молодіжних структурах.
- 4) Проаналізувати результати та сформулювати висновки щодо впливу впливу молодіжних структур на громадянську позицію студентів.

Дати видачі завдання « ____ » _____ 20____ р.

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи _____ Дар'я СУПРУН

Завдання прийняв до виконання _____ Олександр АЛЕКСЄЄВ

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна магістерська робота на тему «Формування громадянської позиції студентів в молодіжних структурах» має таку структуру:

- 1) картку кваліфікаційної магістерської роботи;
- 2) титульний аркуш;
- 3) завдання до виконання кваліфікаційної магістерської роботи;
- 4) реферат;
- 5) зміст;
- 6) вступ;
- 7) основну частину (III розділи);
- 8) загальні висновки;
- 9) список використаних джерел;
- 10) додатки.

У роботі подано 3 додатка, 17 діаграм, 3 рисунка. Список використаних джерел складає 60 позиції. Обсяг магістерської кваліфікаційної роботи 86 сторінки.

У першому розділі висвітлено аналіз основних понять та підходів до формування громадянської позиції студентів, зокрема було визначено такі основні поняття «громадянські позиції» і «молодіжні структури», обґрунтовано форми та підходи до формування громадянської позиції у молодіжних структурах, було наведено приклади різних молодіжних структур та їх вплив на формування принципів у студентів.

У другому розділі «Методологія дослідження аналізу громадянської позиції студентів» було проведено характеристики та різновиди громадянської позиції у студентів, визначено чинники які впливають на громадянські погляди у молоді. Проаналізовано діяльність окремих молодіжних структур, такі як: УСЛ (Українська студентська Ліга); УСС (Українські студенти за свободу); КММР (Київська міська молодіжна рада).

У третьому розділі «Дослідження аналізу впливу молодіжних структур на позицію студентів» було висвітлено два емпіричних дослідження завдяки яким було охарактеризовано та вивчено такі елементи:

- 1) Рівень залучення студентів у прийнятті рішень;
- 2) Вплив участі в молодіжних структурах на формування громадянської позиції студентів.

Було проаналізовано результати цих досліджень і сформовано висновки на основі цих результатів.

Ключові слова: громадянська позиція, молодіжні структури, громадянські цінності, хаб, молодіжний простір, громадська активність, громадянські погляди.

Перелік умовних скорочень: УСЛ – Українська студентська Ліга, УСС – Українські студенти за свободу; КММР – Київський міський молодіжна рада. МГО - Молодіжна громадська організація; НУБіП України – Національний університет біоресурсів і природокористування України.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ ТА ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ.....	8
1.1 Ключові поняття: громадянська позиція, молодіжні структури.....	8
1.2 Теорії формування громадянської свідомості.....	24
Висновки до розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ АНАЛІЗУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ СТУДЕНТІВ.....	31
2.1. Громадянська позиція сучасної молоді.....	31
2.2. Фактори, що впливають на громадянську позицію студентів.....	55
Висновки до розділу 2.....	66
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ АНАЛІЗУ ВПЛИВУ МОЛОДІЖНИХ СТРУКТУР НА ПОЗИЦІЮ СТУДЕНТІВ.....	68
3.1. Опис проведеного дослідження та його учасників.....	68
3.2. Аналіз результатів опитування.....	72
Висновки до розділу 3.....	83
ВИСНОВОКИ.....	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	87
ДОДАТКИ.....	9

ВСТУП

Студенти завжди були рушійною силою в суспільстві, неодноразово, вони ставали каталізатором рішучих змін. Протягом усієї історії, молодь завжди впливала на важливі рішення та дії. Аналізуючи сучасну історію нашої держави, з відновленням Незалежності Україною в 1991 році, студенти були саме тою силою, яка змушувала владу робити впевнені кроки до розбудови країни. Починаючи з Революції на Граніті, і закінчуючи Революцією Гідності та російсько-української війни, яка триває з 2014 року, саме студенти є основною групою суспільства, яка бере активну участь в будь яких політичних та суспільних подіях.

Саме через те, що безпосередньо, молодь бере таку активну участь в розбудові країни, важливо розуміти, чим живуть студенти та які в них погляди, та де ті погляди формуються. Одним з ключових місць, де крім сім'ї в студентів формуються громадянські позиції, є - молодіжні структури. Різні молодіжні хаби, та молодіжні простори є тим місцем, де молодь збирається та обговорюють світогляди. Саме через це дана тема є **актуальною** та важливою, особливо, сьогодні, адже саме зараз в нас йде велика кровопролитна війна, де гине наш цвіт нації, тому нам дуже важливо, аби після перемоги, були люди з правильними позиціями для нашої країни та знали, що потрібно для майбутнього нашої держави.

Також актуальність даної роботи підтверджує сучасні дослідження таких науковців, як: Михайло Боришевський, Юрій Завалевський, Василь Бутенко, Анатолій Бугун, John Dewey (Джон Дьой), Martha Nussbaum (Марта Нусбаум), José Ortega y Gasset (Хосе Ортега-і-Гассет) та інші.

А в **меті** даної роботи, ми закладаємо, вивчення чинників та механізмів формування громадянської позиції студентів та їх участь в молодіжних структурах, вплив молодіжних структур на активність молоді в суспільному та громадському житті країни.

Серед завдань роботи ми розглядаємо:

1. Аналіз літературних джерел та теоретичний огляд понять «громадянська позиція» і «молодіжні структури»;
2. Формування методологічного аналізу для отримання об'єктивних даних про громадську активність студентів;
3. Проведення емпіричного дослідження з урахуванням участі студентів у молодіжних організаціях;
4. Аналіз результатів та формулювання висновків щодо впливу молодіжних структур на громадянську позицію студентів.

Об'єктом дослідження виступає процес формування громадянської позиції студентів, а **предметом** дослідження – формулювання громадянських позицій студентів в молодіжних структурах.

Наукова новизна дослідження полягає в узагальненні чинників та принципів формування громадянської позиції студентів під впливом молодіжних структур.

Практичне значення одержаних результатів передбачає поштовх у дослідженні даної теми, та окреслення впливу молодіжних структур на формування громадянської позиції у студентів, як важливий компонент і вагомий чинник в їх формуванні.

РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ ТА ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ

1.1. Ключові поняття: громадянська позиція, молодіжні структури

Громадянська позиція являє собою відповідальне виконання своїх громадських обов'язків. В систему громадських обов'язків входить дотримання основних законів Конституцій своєї держави, в Україні важливим обов'язком є захист своєї Вітчизни. Але, насамперед, громадянський обов'язок це вимоги, що ставляться до особистості у вигляді обов'язків перед колективом, соціальними групами і суспільством в цілому.

В статті «Становлення активної громадянської позиції підлітків в умовах пласту» автором якої є Остапйовська Ірина Ігорівна, асистентка кафедри теорії і методики природничо-математичних дисциплін початкової освіти Волинського національного університету ім. Лесі Українки, вказується, що базовим поняттям для визначення суті терміну «громадянська позиція» є життєва позиція. І автор статті її характеризує, як діяльнісну реакцію на оточуючий світ у всіх його проявах. Позиція – це сукупність конкретно визначених дій, своєрідних відповідей на певний чинник. Таким чином, під життєвою позицією розуміємо «зумовлене світоглядом стале, узагальнене духовно-практичне ставлення людини до навколишньої дійсності та самої себе, яке характеризується певною мірою активності, спрямованістю, оціночним забарвленням тощо, виявляється в різних формах людської життєдіяльності, об'єднуючи їх у єдине ціле [2]». Як бачимо, оцінювати життєву позицію можна за сукупністю відношень і реакцій та рівнем їх вираженості на три основні компоненти: саму людину (внутрішнє «Я»), природне та предметне оточення і суспільство (соціальна складова) [1].

На думку Р. Арцишевського та М. Арцишевської, соціальна позиція є конкретизацією або певним доповненням життєвої позиції і визначається певними світоглядними переконаннями [2].

Рис. 1. Спрямування відношень і реакцій особи.

Громадянську позицію будемо розуміти як складову соціальної позиції, яка стосується громадянських характеристик кожної конкретної особи. До них можна віднести: патріотичну самосвідомість, громадянську відповідальність і мужність, суспільну ініціативність та активність, готовність працювати на благо Батьківщини, захищати її, підносити міжнародний авторитет; повагу до Конституції та законів Української держави, дотримання прийнятих у ній правових та звичаєвих норм; досконале знання державної мови, постійна турбота про піднесення її престижу й функціонування в усіх сферах суспільного життя й побуту; повагу до батьків, до традицій та історії рідного народу, усвідомлення своєї належності до нього, як його представника, спадкоємця й наступника; дисциплінованість, працьовитість, завзятість, творчість, почуття дбайливого господаря своєї землі, піклування про її природу, екологію; фізичну досконалість, моральну чистоту, високу художньо-естетичну вихованість; гуманність, толерантність, шанобливе ставлення до культури, традицій, звичаїв інших народностей, високу культуру міжнаціонального і міжетнічного спілкування [3]. Саме громадянськість і формується за допомогою поєднання цих якостей, також її можна подавати як сукупність трьох складових – переживань, вчинків та знань.

Під активністю розуміють діяльність, яскраво виражену фізичну або ментальну відповідь на той чи інший чинник. Аналізуючи відношення

компонентів громадянськості, зображене на рис.2, можемо дійти висновку, що чим вищою є громадянська активність особи, тим меншою є різниця між рівнями знань, почуттів і вчинків. В ідеалі верхня пряма повинна бути горизонтальною [1].

Рис. 2. Відношення компонентів громадянськості.

Враховуючи вище наведене І. Остапйовська формує таке визначення активній громадянській позиції:

Активна громадянська позиція – це сформовані світоглядом сталі, духовно-практичне ставлення людини до дійсності, суспільства, та самої себе як його частини, і відповідна діяльнісна реакція на певні суспільні чинники, яка виявляється у різних формах людської життєдіяльності, об’єднуючи їх у єдине ціле. Іншими словами, активна громадянська позиція – це система переконань, які базуються на принципах громадянського світогляду [1].

Активна громадянська позиція підлітка та будь якої людини формується під час того, коли вона співпрацює, або ж взаємодіє з різними структурами соціального середовища. Так звані позаосвітні соціальні установи, такі як: компанії друзів, молодіжні субкультури, спортивні секції та різновиди клубів для творчості, релігійні громади тощо, мають великий вплив на формування особистості та його становлення. Адже ті ж самі студенти прагнуть реалізуватись, як незалежна та самодостатня особистість, тому саме неформальна форма взаємодії є результативною для виховання такої особистості.

Однією з таких молодіжних організацій є Пласт. Ця українська скаутська організація має на меті всебічний розвиток молоді, патріотичне виховання, формування свідомих та відповідальних громадян тощо.

Пласт був створений у 1911 році, невдовзі після заснування скаутського руху Робертом Бейден-Пауелом в 1907 р., а вже 12 квітня 1912 року у Львові пластуни склали першу Пластову присягу. Серед засновників організації були д-р. Олександр Тисовський, Петро Франко (син Івана Франка) та Іван Чмола. В основі назви «Пласт» лежить відповідник англійського Scout (розвідник), взятий за прикладом пластунів-козаків-розвідників. Гербом Пласту є трилиста квітка лілії — символ скаутського руху відомий як Fleur-de-lis — та тризуб, сплетенів одну гармонійну цілісність. Для досягнення виховних цілей Пласт застосовує власну унікальну методу виховання. На відміну від більшості скаутських організацій світу, де членство завершується із досягненням 25-ліття, для членства у Пласті немає обмежень. Умовний віковий поділ передбачає 5 вікових категорії: пташата (до 6 років, можуть бути членами Пласту лише разом зі своїми батьками), новаки (6-12 років), юнаки (12-18 років), старші пластуни (18-35 років) та пластуни-сеніори (від 35 років) [4].

І. Остапйовська розглянула можливість та ефективність формування активної громадянської позиції молоді у Пласті. Згідно наведеної вище схеми основа активної громадянської позиції, громадянськість, формується за схемою:

Знання → Почуття → Вчинки

Проаналізуємо особливості використання пластової навчально-виховної методики на кожному із етапів:

Знання - найефективніше теоретичний матеріал засвоюється, якщо його подають у цікавій ігровій формі, а потім закріплюють виконанням відповідних практичних вправ. Пласт часто називають «Великою грою» [5],

уся інформація, теоретичні відомості, а також їх закріплення походять у ігровій формі. Згідно пластової навчально-виховної програми, підлітки-пластуни повинні мати хороші знання про Україну: її історію, культуру, природу, населення тощо; не лише знати і вміти описати державні символи, але й на практиці їх шанувати; знати і виконувати закони, моральні та звичаєві норми нашої держави. Закріплення знань відбувається під час проведення ігор, майстрування, вивчення пісень, екскурсій і мандрівок, проведення таборів. Рівень засвоєння знань та оволодіння вміннями і розвиток навичок перевіряються у формі змагань, вікторин, квестів, через виконання та презентацію юнаками і юначками проектів тощо [1].

Почуття - знання пробуджують почуття, коли вони мають безпосередній вплив на емоційну сферу молоді. У Пласті це досягається, як вже було сказано вище, цікавою формою подання інформації та проведення практичного її закріплення. Свою роль у стимулюванні відповідних емоцій також відіграє можливість самореалізації та здобуття поваги у однолітків через підвищення власного статусу в організації; з цією метою використовується система ступенів (проби), виконання відповідних вимог (вмілості). Важливим психологічним фактором, котрий підвищує рівень емоційної реакції на інформацію є також спілкування між підлітком-юнаком і дорослим-виховником за принципом «рівний – рівному» [1].

Вчинки - одним із завдань Пласту є виховання громадянських лідерів. Виходячи з цього, кожен член організації повинен проявляти громадянську активність, тобто конкретною діяльністю ілюструвати вміння та навички практично застосувати наявні знання. З цією метою молодь у Пласті виконує рівневі завдання виховної програми (здають проби), беруть участь в організації та проведенні різноманітних акцій і соціальних проектів, відзначенні релігійних і державних свят, проводять популяризаційні пластові заходи (презентації Пласту), практикують добре діло; беруть активну участь у шкільному та студентському самоврядуванні та прагнуть досягнути успіхів

у навчанні, залежно від природних схильностей, відвідують спортивні секції, музичні школи або спеціалізовані гуртки; допомагають у вихованні молодших пластунів – новаків [1].

На основі своїх аналізів і дослідження І. Остапйовська зробила висновки, що активна громадянська позиція – це система переконань, які базуються на принципах громадянського світогляду, а переконання є духовно-діяльнісною реакцією на світ у всіх його проявах і соціальну (громадянську) складову зокрема, ми показали ефективність використання пластової методики виховання для формування активної громадянської позиції молоді [1].

Громадську позицію, як термін та його визначення вивчала також начальниця Управління молоді, фізичної культури та спорту Запорізької обласної державної адміністрації – Власова Наталія Федорівна. В її статті в журналі «Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах» на тему: «Сутність поняття «громадянська позиція» та шляхи її формування» зазначається, що поняття «громадянська позиція» виникло як похідне від таких понять: громадянин, громадянськість та відповідальність, і всі ці поняття вона розглядала і простежувала їх взаємозв'язок.

Первинне значення слова «громадянин» оформилося в демократичних містах-державах Стародавньої Греції та мало привілейований характер. Громадянином називали вільну людину полісної громади, яка мала всі права та обов'язки жителя міста-держави (поліса). Подібним чином поняття «громадянин» розвивалося в Київській Русі. Слово «громадянин» походить від давньослов'янського «городянин» (житель міста) носій прав і обов'язків вільного члена міста-громади (Києва, Львова тощо). Найбільш суттєвою рисою громадянина є наявність у нього громадянських прав та обов'язків [6].

Формування громадянського суспільства змінило значення терміна «громадянин». Громадянином людину вважають не за ознакою підданства, а на підставі того, що вона стає більш вільною, а виконання обов'язків передбачає вже елемент добровільності [6].

Таке суспільство перетворюється разом з громадянином. Як вказує соціологічна енциклопедія, «громадянин людина, що ідентифікує себе з певною країною, у якій вона наділена відповідним юридичним статусом, що є підставою для користування певними правами, а також дотримання обов'язків», а «громадянське суспільство це союз індивідуальностей, колективів, в якому його члени знаходять високі людські якості» [6].

Громадянське суспільство вища форма самореалізації індивідів, закономірний етап розвитку суспільства, який виникає в міру економічної, політичної розбудови країни, зростання добробуту, культури й самосвідомості народу [6].

Політичним фундаментом громадянського суспільства є правова держава, яка має забезпечувати права та свободи особистості [7]. З огляду на ці умови поведінка людини визначається її власними інтересами, на неї покладається відповідальність за власні дії. Така особистість понад усе ставить власну свободу, поважаючи водночас і законні інтереси інших людей [6].

У сучасній Україні, коли існує пряма загроза денационалізації, втрати державної незалежності та потрапляння під сферу впливу іншої держави, виникає гостра необхідність формувати світогляд нового українця: громадянина-патріота України, гуманіста й демократа, який буде готовий до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування та збереження духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин. Це сприяє єднанню українського народу,

зміцненню соціально-економічних, духовних, культурних основ розвитку українського суспільства та державності [6].

Суспільно-політичні реалії в Україні зумовили розширення поняття «громадянин», яке набуло, крім юридичного, суспільно-політичний. А формування громадянськості, громадянської позиції стає не лише правовою, а й соціальною необхідністю й включає в себе моральний та гуманістичний аспект [6].

Сучасна законодавча й нормативна база демократичної держави визначає громадянина як людину, яка активно реалізовує та захищає свої невід'ємні конституційні громадянські права й свободи, дотримується існуючого порядку та, разом з тим, вимогливо та критично ставиться до влади, бере участь у суспільно-політичному житті держави з метою захисту демократичних інтересів і громадянських цінностей та свобод [6].

Розуміння громадянської позиції в дослідженнях сучасних педагогів представлено в спектрі від елемента «загальнолюдської культури, яка має на увазі цілісність відтворення особистості» [8], до її трактування як однієї з ключових компетенцій особистості (І. Зимня) . В своєму дослідженні вони спиралися на праці [9; 10; 11], в яких основою змісту поняття «громадянська позиція» є виконання громадянином своїх обов'язків, а наявність у особи цієї якості передбачає усвідомленість і відповідальність при виконанні нею своїх громадянських обов'язків. Такий підхід передбачає, що в процесі виховання громадянина необхідно формувати в нього систему певних інтегрованих якостей особистості, навчити його приймати обґрунтовані рішення та бути відповідальним за їх реалізацію, брати участь у вирішенні соціальних проблем. Саме ці складові є основою формування громадянської позиції молодій людині [6].

Необхідно зазначити, що на сьогодні в Україні створено підґрунтя для формування активної громадянської позиції дітей та молоді. Важливе значення має прийняття «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності», в якій визначено основні засади, цілі, напрями, зміст, форми й методи громадянського виховання [6].

Тому враховуючи вище сказане, можна сформулювати, що Н. Власова в своїй роботі дає таке визначення:

Громадянська позиція – це сформоване світоглядом стале духовно-практичне ставлення людини до дійсності, суспільства та самої себе як його частини й відповідна дієва реакція, яка має відображення в різних формах суспільного життя та людської життєдіяльності, об'єднуючи їх у єдине ціле [6].

А щодо аналізу молодіжних структур, то варто розуміти, що сюди входять такі структури, як: молодіжні простори, молодіжні рухи, різні молодіжні субкультури, хаби тощо.

Вивчаючи статтю І. Тімкіна та М. Носок на тему «Формування сучасного молодіжного руху в Україні», можна прослідкувати, і дійти до висновку, що вітчизняні науковці розглядають участь у молодіжному русі, по-перше, як одну з рухливих і надзвичайно мінливих форм соціальної активності молоді, її соціально-політичних громадських ініціатив, по-друге, як один із засобів участі молоді в суспільних процесах через колективні форми прояву її самодіяльності на засадах соціальних інтересів; у вузькому розумінні-як систему молодіжних громадських об'єднань [13].

Більшість авторів вважає, що основою формою реалізації молодіжного руху є діяльність молодіжних громадських організацій [13-19].

Українська дослідниця О. Бень розглядає молодіжні громадські організації, виходячи з інших організаційних характеристик:

- молодіжні громадські організації – це соціальна спільнота молодих людей зі спільними інтересами та прагненнями до реалізації власних потреб [12];

- молодіжні громадські організації – це об'єднання молоді зі спільними інтересами у формальну організацію шляхом її інститутоціоналізації [12];

- молодіжні громадські організації – це один із соціальних незалежних інститутів суспільства від держави, що виступає посередником у діалозі між державою та молоддю [20].

Виходячи з цього підходу, можна погодитись з визначенням, згідно з яких «молодіжні організації – це соціальні структури суспільства, які регулюють відносини молоді з державою та усіма елементами її політичної системи» [21].

Аналіз літератури дозволяє виокремити кілька підходів щодо вивчення молодіжних організацій, молодіжного руху, відповідно до яких розподіляються і фахівці з цієї проблематики, а саме:

1) дослідники, які займаються аналізом загальнополітичних проблем молоді, молодіжного руху взагалі [12];

2) ті, хто здійснює змістовний аналіз молодіжних організацій [12];

3) дослідники, які здійснюють класифікацію молодіжних організацій за їх приналежністю до культури, мистецтва та інших сфер життя [12];

4) дослідники, які цікавляться психофізіологічними аспектами діяльності молодіжних організацій [12];

5) ті, хто здійснює загально-філософський аналіз молодіжних організацій як своєрідного об'єкта субкультури [21].

Враховуючи процеси історичного розвитку молодіжного руху в Україні, науковці різняться щодо його періодизації [12].

Так, О. Корнієвський виділяє чотири етапи сучасного розвитку молодіжного руху в Україні:

- «неформальний» (середина 80-х – осінь 1989 р.) – період теоретичного пошуку в молодіжному середовищі нової системи ідеологічних координат; переоцінка традиційних цінностей;

- «самодіяльний» (осінь 1989–жовтень 1990р.) – поширення руху соціально-політичних, громадянських ініціатив молоді;

- «інтегративний» (кінець 1990 – серпень 1991р) – період поглиблення політичної диференціації, період подальшої інтеграції молодіжних об'єднань в єдиний український молодіжний рух за національну державність, демократичні перетворення і соціальну справедливість, період пошуку ними оптимальної організаційної моделі співпраці на всеукраїнському та регіональному рівнях;

- «посткомуністичний» (з серпня 1991р – і до теперішнього часу) – етап інституціоналізації, формування інтегрованої сукупності державних і недержавних громадських інститутів, організацій, установ, що ставлять за мету створення необхідних умов для самореалізації молоді, сприяння її соціальному становленню та розвитку. Пріоритетними функціями молодіжного руху стають соціально-захисна, виховна та комунікативна [22].

К. Плоский пропонує власну періодизацію сучасного українського молодіжного руху, розмежовуючи в його розвитку три етапи: I-етап «зародження» (кінець 80-х-середина 90-х років ХХ ст.); II-етап «політизації» (середина 90-х років ХХ ст. – 2004 р.); III-етап «диференціації» (2004–2008 р.) – організаційне становлення молодіжних організацій, поява нових форм молодіжної активності, зростання неформальної складової молодіжного руху [23].

Дослідниця Г. Коваль зробила періодизацію на основі аналізу нормативно-правової бази розвитку державної молодіжної політики:

1) 1991–1996 роки – період створення та зміцнення «молодіжного сектору»;

2) 1996–2004 роки – період розширення молодіжної активності в політичному житті країни та поступове входження молодіжної політики до інтегрованої державної політики стосовно сім'ї, дітей та молоді в Україні;

3) 2005–2009 роки – період «інтегрованого» підходу до державної молодіжної політики;

4) з 2010 року до сьогодні – період, що характеризується вдосконаленням механізмів реалізації державної молодіжної політики та пошуком інноваційних підходів до її реформування [24].

Загалом молодіжна політика реалізується через молодіжний рух, який у суспільстві може бути представлений різними молодіжними структурами, насамперед організаціями, об'єднаннями.

У дослідженні В. Якушика систематизація молодіжних об'єднань була зроблена на базі методології та загальнотеоретичних підходів, що були ним використані при аналізі політичних партій [18].

В основу класифікації молодіжних організацій у сучасній Україні О. Корнієвський, П. Мартин, А. Скрипник та ін., поклали функції, які вони виконують в суспільстві. В. Кулик запропонував типологізацію молодіжних об'єднань, критерієм якої є характер діяльності кожної окремої молодіжної організації [12].

Більшість дослідників вважає, що головним джерелом утворення молодіжних організацій є спільність інтересів та мети. Розглядаючи цілі, що

ставлять перед собою МГО (Молодіжні громадські організації), їх можна поділити на дві великі групи:

1. Організації взаємної вигоди чи об'єднання за інтересами. Їх діяльність орієнтована на саму себе, тобто на власних членів.

2. Організації суспільної користі (policy-oriented). Вони слугують громадським інтересам у широкому сенсі. Їх діяльність спрямована на інших. До них відносяться благодійні, правозахисні організації, молодіжні парламенти та інші громадсько-політичні організації.

У науковій літературі використовують шість основних категорій при класифікації, яка базується на функціях організацій: мобілізація, філантропія, посередництво, соціальна солідарність, зміна, творення [15].

За сферами діяльності МГО можна поділити на такі групи:

1. Культура й відпочинок (творчі, національно-культурні організації);
2. Освіта й наукові дослідження (учнівські, студентські та організації молодих учених);
3. Навколишнє середовище (екологічні організації);
4. Охорона здоров'я та соціальні послуги (організації, що займаються профілактикою наркоманії, СНІДу та ін.);
5. Міжнародні відносини (Євро-клуби тощо);
6. Релігія («Українська молодь Христова», «Християнська молодіжна рада церков ЕХБ України» тощо);
7. Ділові і професійні асоціації, спілки (організації молодих юристів, державних службовців, підприємців);
8. Право, агітаційно-пропагандистська діяльність партій, правозахисні, громадсько-політичні організації [25].

За масштабом діяльності молодіжні організації поділяють на міжнародні, всеукраїнські, обласні, міські, районні. Вони вирішують різні завдання, різняться за ступенем впливу на молодіжну політику. На думку О. Чернецького міжнародні та всеукраїнські організації користуються більшою самостійністю і можливостями впливу, а місцеві та регіональні відзначаються більшою залежністю підвладних структур [12].

Незважаючи на зростання регіональних і місцевих молодіжних структур (на початок 2000 р. офіційно було зареєстровано 302 обласні організації і 587 громадських молодіжних об'єднань) «...молодь певною мірою «втомилася» від політики, розчарувалася та зневірилася в тому, що своїми силами зможе змінити життя на краще» [12].

Тому, після 2000 року бере початок новий етап розвитку МГО – етап створення іншого формату з реалізації молодіжних ініціатив у вигляді молодіжних платформ і незалежних громадських організацій [12].

Потужним центром підтримки молодіжного руху, організацій та підтримки молодих лідерів в Україні є Всеукраїнська молодіжна громадська організація у Львові «Фундація Регіональних ініціатив»(ФРІ), яка була створена 21 січня 2008 року. Фундація має осередки у більш ніж 20 великих містах України [12].

У грудні 2013 року було зареєстровано незалежне об'єднання громадських організацій «Молодіжна платформа» Волині. Мета роботи цієї організації – інституційний розвиток молодіжних середовищ області, збільшення спроможності членів організації до виконання статутних обов'язків та розбудова громадського руху у ключі сталого розвитку молодої людини. Організація реалізує масштабні проекти, різноманітні заходи, таборування: щорічний історико-молодіжний табір «Вовчак», міжнародний форум інновацій у молодіжній політиці та роботі неурядових організацій України, проект «Молодіжний центр Волині» [12].

З метою захисту своїх інтересів, організації просвітницької роботи, розвитку громадських ініціатив платформа реалізує відповідні проекти: «Активні громадяни», «Молодь змінить світ», «Тренінги інституційного розвитку», «Молодіжний працівник», та інші. Діяльність громадської організації «Молодіжна платформа» відбувається з урахуванням соціально-економічної і політичної ситуації в Україні. Наприклад, проект «Діалог» спрямований на проведення заходів з організації спільного дозвілля мешканців Луцька і внутрішніх переселенців. В рамках візиту молоді з Сіверодонецька, Лисичанська, Старобільська до Луцька було проведено навчальний Open Space «Трансформація суспільства в умовах зовнішньої агресії» [12].

Потужну роботу на Сході України здійснює благодійна організація «Львівська освітня фундація». Організація пропагує та підтримує гуманістичні, морально-етичні цінності за допомогою освітньої діяльності, що має на меті створення сприятливих умов для розвитку українського суспільства [12].

Освітня фундація вирішує наступні завдання:

- допомагає юридичним та фізичним особам, які впроваджують інноваційні напрямки в соціальній, освітній та культурній сферах;
- підтримує освітні програми у сиротинцях, притулках, закладах охорони здоров'я та соціальних установах;
- сприяє талановитій творчій молоді;
- підтримує лідерів, які беруть на себе відповідальність за розвиток держави та можуть простими прагматичними кроками покращити становище незахищених членів українського суспільства [12];

Команду благодійної організації складають виконавчий директор, його заступник, HR-менеджер, фінансовий менеджер, координатори програм і

проектів. Платформа реалізує близько 10 великих проектів у соціальній сфері, включаючи створення платформи ініціатив «Теплиця» у Краматорську. Ідея створення місць, де молодь може вільно, самостійно розвиватися, виникла за ініціативою «Львівської освітньої фундації», представники якої після звільнення Слов'янська і Краматорська, відбудовували там зруйновані приміщення [12].

Спочатку за допомогою львів'ян створюється платформа «Вільна Хата» у Краматорську, а згодом платформа ініціатив «Теплиця» у Слов'янську. «Теплиця» була відкрита 15 травня 2015 року командою у складі трьох місцевих активістів і координатора проектів і програм від «Львівської освітньої функції» Любомира Лещука [12].

Як громадські організації з чітко визначеною структурою і напрямками діяльності «Вільна Хата» існує з 2016 року, а «Теплиця» з початку 2017 року [12].

Наприклад, керує ГО «Теплиця» голова і його заступники, кожний з яких веде певний напрямок роботи. Члени правління вирішують питання на загальних зборах. Існує Наглядова Рада, куди входять і представники «Львівської Освітньої Фундації» [12].

Виходячи з потреб населення ГО «Теплиця» визначила для себе наступні першочергові напрямки діяльності:

- розвиток неформальної освіти;
- соціальний напрямок, у рамках якого проводяться роботи у двох реабілітаційних центрах для дітей;
- культурно-просвітницька робота [12].

Платформа існує за рахунок грантової підтримки з боку USAID чотирьох проектів. «Теплиця» взяла участь у проекті «Гідна країна для

гідних людей», який організувала Донецька обласна рада, і отримала 300 тис. грн. на закупівлю меблів, обладнання для приміщення у центрі Слов'янська [12].

З метою розвитку активності молоді, задоволення їх потреб і інтересі, «Теплиця» проводить різноманітні заходи: організує подорожі, здійснює взаємні поїздки у Львов, Одесу, веде просвітницьку роботу у форматі семінарів і тренінгів. Активісти організації співпрацюють з Міністерством Молоді і Спорту у напрямку розробки нормативно-правової бази молодіжної політики [12].

Отож, проаналізувавши вище викладений матеріал, можна сформувати визначення терміну «молодіжні структури»:

Молодіжні структури – це будь який молодіжний рух, простір, хаб тощо, в межах якого та за допомогою якого молодь задовольняє свої суспільно-політичні, культурні та будь які інші вимоги.

1.1. Теорії формування громадянської свідомості

Існує багато теорій формування громадянської свідомості, кожна з них розглядає різні фактори та механізми впливу, що впливають на становлення активної громадянської позиції серед молоді та в загалом людей. Серед таких теорій можна виокремити такі, як:

- Теорія соціального навчання;
- Теорія соціалізації;
- Теорія політичної соціалізації;
- Когнітивна теорія розвитку;
- Теорія громадянської культури (політичної культури);
- Концепція активного громадянства.

Для ширшого та детального аналізу та вивчення ми розглянемо кожен з цих теорій окремо.

Теорія соціального навчання. Дану теорію розвинув Альберт Бандура – канадський психолог українського походження. Судячи з його теорії громадянська свідомість має формуватися через взаємодії в соціумі та моделювання поведінки. Молодь вчиться на прикладі інших, зокрема дорослих, які навколо (батьки, вчителі, лідери думок) та однолітків, переймаючи їх поведінку та слідує за їх громадянськими цінностями. Безпосередньо величезну роль відіграють і соціальні медіа та інші канали інформації, адже вони активно впливають на формування думок та цінностей, надаючи приклади активізму та громадянської відповідальності. Наприклад, коли ваш послідовник, на якого ви рівняєтесь, або група молоді бере участь у екологічних акціях, то ви можете надихнутися і також слідувати таким принципам і взяти їх за свою основу.

Тобто, якщо аналізувати дану теорію, то можна визначити основні її компоненти:

1. Моделювання поведінки – наслідування та дослідження людей, що здаються вам значущими та впливовими;

2.-Позитивне підкріплення – поведінка закріплюється, якщо за певною моделлю поведінки є винагорода.

Теорія соціалізації. За цією теорією, такі інститути суспільства, як: сім'я, церква, школа, та медіа – є ключовими чинниками соціалізації. Своїм впливом вони формують цінності, норми існування і стандарти поведінки, саме через ці інститути індивіди засвоюють свої моральні принципи, почуття відповідальності, і це також веде їх до погіршенню рівня інтеграції в суспільство, як активних громадян.

За цією теорією, процес соціалізації триває все життя, але період дитинства та юнацтва є найбільш кричущим періодом для формування громадянської свідомості.

Теорія політичної соціалізації. Ця теорія визначає політичну соціалізацію, як специфічний вид загальної соціалізації, і охоплює процес, під час якого індивід засвоює політичні знання, погляди та навички, і все це формує його громадянську ідентичність і свідомість. Ця ідентичність формується за допомогою впливу школи, ЗМІ (Засоби масової інформації), політичних організацій, які в свою чергу стимулюють розуміння прав та обов'язків громадянина та приймають участь в політичному житті.

Основний розробник даної теорії є Девід Істон – американський політолог. Також варто зазначити, що політична соціалізація включає два канали впливу на формування громадянської свідомості: формальні (уроки правознавства, або будь які політичні курси) та неформальні (сім'я, друзі, ЗМІ тощо).

Цей процес, який ми згадували на початку аналізу цієї теорії формує громадянську свідомість, і дає нам розуміння важливості політичної діяльності кожного, важливості знання прав та обов'язків тощо.

Когнітивна теорія розвитку. Автори цієї теорії є – Жан Піаже (швейцарський психолог і філософ) та Лоуренс Кольберг (американський психолог). І вони в цій теорії зазначають, що громадянська свідомість залежить від розвитку морального мислення. Піаже вважав, що чим більше дитина\підліток бере участь в соціальних ситуаціях, то тим більшого рівня є його моральне розуміння. А Кольберг, в свою чергу, визначив стадії морального розвитку, які несуть за собою ідентифікацію громадянських норм та усвідомлення цінностей соціальної справедливості, а саме:

- доконвенційний рівень (орієнтація на уникнення покарань);
- конвенційний рівень (дотримання законів та орієнтація на соціальні очікування);
- постконвенційний рівень (орієнтація на унікальні етичні принципи).

Проходячи кожну з цих стадій, людина отримує в навички здатність критично оцінювати соціальні норми і розвивати власну громадянську позицію.

Теорія громадянської культури (політичної культури). Засновниками цієї теорії є Габріель Алмонд та Сідней Верба, американські політологи, і у своїй теорії вони розглядають громадянську культуру як сукупність політичних поглядів та установок, що забезпечують стабільність демократичного суспільства. Вони виокремили різні типи цієї політичної культури: патріархальна, підданська, громадянська. Кожен тип цієї культури по-різному впливають на активність та участь в політичному житті, та має свої характерні риси:

- патріархальна – характерна для традиційних суспільств, де люди мало зацікавлені в політиці;
- підданська – люди є пасивними в політичному житті і визнають авторитет влади;
- громадянська – цей тип характерний демократичним суспільствам, де громадяни активні учасники політичних процесів.

Концепція активного громадянства. Дана теорія дає розуміння того, що громадянська свідомість це здатність активно брати участь в громадському житті через волонтерство, участь в політичних рухах або громадських організаціях. Така участь розширює громадянські навички, почуття відповідальності й соціальної згуртованості. Дана концепція часто використовується в освітніх програмах для формування активних громадян.

Сама ідея полягає в тому, що активна участь у суспільних справах підвищує стимул і формує цінності, які важливі для підтримки демократії та підкріплює громадянську солідарність.

Також існують компоненти, які формують критерії щодо формування громадянської позиції, а саме: мотиваційний, когнітивний, вольовий, емоційний, поведінковий.

Кожен з цих компонентів має свої показники і формує свої критерії, наприклад, в таблиці критеріальної бази формування громадянської позиції відповідно до її кожного структурного компонента (див. рис. 3), видно, що формує кожен з цих компонентів та за які показники він відповідає:

Компоненти	Критерії	Показники
Мотиваційний	Необхідність створення соціальних змін	1. Прагнення особистої участі в управлінні державними справами. 2. Прагнення до позитивної самореалізації
Когнітивний	Соціальна орієнтованість	1. Розуміння актуальних проблем та потреб соціального розвитку. 2. Можливість передбачати наслідки своїх дій у тій чи іншій соціальній ситуації
Вольовий	Здатність до самоконтролю	1. Здатність доводити заплановане та обіцяне до завершення. 2. Здатність самообмеження й підпорядкування своїх дій почуттю обов'язку
Емоційний	Емоційна чуйність	1. Співчуття тим, хто потребує соціальної допомоги та підтримки. 2. Переживання позитивних емоцій від участі в перетворенні на користь співгромадян
Поведінковий	Громадська активність	1. Практична участь у суспільно значущих справах. 2. Взяття на себе додаткових соціальних обов'язків

рис. 3. Критеріальна база формування громадянської позиції відповідно до її кожного структурного компоненту.

Детальний опис та аналіз цієї бази можна знайти в статті «Сутність поняття «громадянська позиція» та шляхи її формування», під авторством Н. Власової, на яку ми вже посилалися [12]. Авторка проводячи аналіз доводить, що громадянську позицію ми розуміємо, як інтегративну особистісну рису характеру, яка утворена в загальному з усіма компонентами, що і спонукає людину до виконання своїх обов'язків перед суспільством [12].

Висновки до I розділу. Враховуючи увесь аналіз вище згаданої літератури та проведення детального дослідження основних понять, такі, як: «громадянська позиція», «молодіжні структури», та вивчення теорій формування громадянської свідомості можна дійти до таких висновків, що:

Громадянська позиція – це, прояв певних переконань, що сформувались в наслідок власних світоглядів, які сформувались під впливом окремих чинників, насамперед: сім'я, друзі, релігійне середовище та інформаційна політика, життєвий досвід тощо. Також це реакція, яка відображається в різних формах суспільного життя та людської життєдіяльності, утворюючи з них одну цілісну систему.

Молодіжні структури – це середовище, де молодь має можливості в рамках своїх переконань та цілей в житті досягнути певних результатів завдяки свої активній залученості в суспільно-політичному житті. До молодіжних структур входять: молодіжні центри, молодіжні простори, різні хаби, позашкільні організації, громадянські організації тощо.

Також можна зазначити, що при вивченні теорій формування громадянської свідомості, було проведено узагальнення та знайдено певні схожості та дещо спільні чинники, яких можна виокремити, а саме:

- 1) на формування громадянської позиції діє вплив суспільства, яке оточує індивіда (сім'я, друзі тощо);
- 2) для сформування громадянської позиції потрібна поетапний розвиток;
- 3) кращий рівень засвоювання моделей поведінки при активній залученості індивіда до заходу;
- 4) при розвитку громадянської свідомості зростає громадянська відповідальність;

- 5) без морального розвитку не буде розвитку громадянської свідомості;
- 6) активна громадянська позиція підтримує та стимулює вдосконалюватись демократичним цінностям.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ АНАЛІЗУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ СТУДЕНТІВ

2.1. Громадянська позиція сучасної молоді

Щоб детально описати та вивчити громадянську позицію сучасної молоді, варто спочатку розглянути громадянську активність. Громадянська активність є запорукою та основою формування громадянського суспільства. Саме громадянську активність, як основу формування громадянського суспільства досліджувала в своїй статті Марина Остапенко – кандидатка політичних наук, доцент кафедри політичних наук, Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

В своїй статті Марина Остапенко зазначала, що демократія, як суспільний лад, створює можливості для реалізації людини, можливості впливати на прийняття рішень, брати участь у їх прийнятті, при чому ця участь має бути усвідомленою і відповідальною для кожного громадянина. Тобто демократія сприяє формуванню ініціативи та активності людини [26].

Розглядаючи феномен активності людини в соціально-політичному житті, варто згадати те, що громадянське суспільство як комплексний соціокультурний та суспільно-політичний феномен, складається з соціальних інститутів (незалежні медіа; громадська думка; добровільні асоціації та об'єднання громадян; структурована та інституалізована політична опозиція; система зовнішнього громадського контролю за владою); соціальних практик (суспільна, громадянська активність населення, що не обмежується участю у виборах; громадські рухи; ініціативні групи; громадянська залученість до добровільних суспільних об'єднань; поінформованість про суспільно-політичне життя; правова культура та вміння використовувати правозахисну та судову систему; діяльність незалежних правозахисних недержавних організацій; лобювання суспільно значимих ініціатив); суспільних цінностей та чеснот (плюралізм, толерантність, довіра до співвітчизників та суспільних

інститутів, здатність до компромісів, самоповага, ввічливість, громадська солідарність та взаємодопомога) [27]. У концепції громадянського суспільства відбувається поєднання свободи особи та її відповідальності [26].

Отже, однією з головних умов формування і функціонування громадянського суспільства є специфічна якість особистості кожного громадянина – громадянська активність, яка включає в себе показники громадянськості, громадянської позиції та виступає головним стрижнем, який визначає цінність і цілісність особистості. Слід відзначити, що сучасна вітчизняна наука виробила багато підходів до вивчення феномену громадянського суспільства. Зокрема, у працях В. Андрущенка, В. Бабкіна, О. Бабкіної, В. Бакірова, В. Баркова, І. Варзаря, І. Горбатенко, О. Лановенка, Н. Лисиці, В. Князева, А. Колодій, В. Кременя, П. Манжолі, В. Пилипенка, Т. Розової, Ф. Рудича, А. Ручки, В. Ткаченка, А. Ткачука, Ю. Шайгородського, О. Шевченка та ін. аналізуються соціально-економічні, політичні і духовні чинники самоорганізації українського суспільства. Соціальний аспект активності різних соціальних верств українського суспільства розглядаються в роботах В. Ворони, С. Войтовича, Є. Головахи, О. Кучеренка, С. Макєєва, Н. Паніної, І. Прибиткової, В. Тарасенка, М. Чурилова, О. Швачко, О. Якуби та ін. Проблеми функціонування інститутів громадянського суспільства досліджуються у працях В. Бебика, М. Бурмаки, М. Головатого, Г. Зеленько, І. Кураса, М. Михальченка, О. Нельги, Н. Отрешко, Ю. Привалова, Т. Рудницької, Т. Ткаченко, Л. Шкляра, М. Шульги, Ю. Яковенка та інші [26].

Щодо дослідження громадянської активності, то окремими напрямками можна виділити вивчення феномену громадянської активності через вплив соціальної політики (дослідження А. Арсеєнка, Г. Голеусової, В. Жукова, О. Куценко, Е. Лібанової, М. Лукашевича, Ю. Саєнка, В. Скуратівського, В. Судакова, М. Туленкова, А. Ягодки та ін.) та психолого-педагогічних

механізмів, умов, шляхів її формування (праці К. Абульханової-Славської, Д. Ельконіна, А. Петровського, С. Рубінштейна та інших) [26].

Безпосередньо поняття «громадянська активність» досліджується у працях О. Акімова [53], Т. Приліпко [54], М. Давидюк [55], К. Жидецька [56], В. Редзюк [57], О. Святун [58], Я. Пилинський [59], Шаблівський [60].

Більшість науковців сходяться на тому, що громадянська активність – це структурно-змістовна якість особистості, яка формується та розвивається на основі власних ціннісних орієнтацій, враховуючи цінності суспільства і правові норми й вимоги держави, спрямовує діяльність, поведінку, спілкування людини, як представника соціального, на створення світу громадянських відносин та відображає характер інституціональної взаємодії з владою [28].

Громадянська активність тісно переплітається із громадянською позицією, яка свідчить про ступінь зрілості людини, рівень її розвитку як громадянина, який усвідомлює своє місце і роль у процесі державотворення [26].

Громадянська активність розглядається як одна з форм соціальної активності соціальних суб'єктів, яка має на меті впливати на прийняття соціально-політичних рішень, реалізацію своїх інтересів. Такі феномени як діяльність, поведінка, участь – це прояви, якісні характеристики, зовнішній (поведінковий) рівень активності. Внутрішній рівень активності складають інтереси, мотиви, потреби, настанови, переконання, цінності. Активність може обмежуватися простим виконанням певних правил, а може бути спрямованою на мобілізацію та солідаризацію навколо певної мети чи ідеї [26].

Основу громадянської активності складають: інтерес до суспільної і громадської роботи; організаторські здібності; ініціативність; вимогливість

до себе; відповідальність за виконання громадських доручень; готовність допомагати іншим [26].-

Сферами прояву громадянської активності є соціально-комунікативна, громадська, суспільно-політична [26].

Серед функцій громадянської активності науковці виділяють: здійснення впливу на рішення, які приймаються в суспільстві; участь у розробці законів або розпоряджень; зміна або відхилення правових актів; артикуляція групових та суспільних інтересів; самовдосконалення [28].

Актуальною проблемою, особливо для суспільств, що трансформуються і таких, які не мають або втратили традиції формування громадянської активності, є проблема її стимулювання. Стимулювати громадянську активність можна, запроваджуючи на державному, законодавчому рівні різні програми і проекти; передаючи значні владні повноваження на місцевий та регіональний рівень (запровадження процедур прямої демократії: створення громадських дорадчих комітетів, проведення громадських слухань, організація соціального моніторингу – процесу, який дозволяє громадськості відстежувати впровадження державних рішень на місцевому рівні, визначати їх ефективність та адекватність, а також надавати свої пропозиції щодо покращення процесу ухвалення рішень); створення коаліцій недержавних організацій); через освіту і виховання громадян – засобами педагогіки. Подібна практика посилює можливість виховання в населення громадського духу [26].

Щодо першого, то в Україні є кілька програм та проектів, спрямованих на формування і виховання громадянської активності, зокрема: Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття)», Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Концепція громадянської освіти в Україні та інші [26].

Щодо стимулювання засобами педагогіки, то важливо відібрати ті прийоми та методи, які будуть сприяти розвитку самоорганізації та самоуправління молоді. Йдеться не тільки про кількість здобутих учнями знань і засвоєних вмінь, а й про практичні навички щодо їх застосування в різних життєвих ситуаціях. Формування громадянської активності включає такі компоненти: формування громадянської компетентності і відповідальності у надбанні позитивного досвіду участі у громадському житті; ставлення громадянина до інститутів влади і політичної системи; вивчення і засвоєння демократичних настанов та цінностей; ставлення громадянина до самого себе і до інших людей; опанування політичного словника (когнітивний компонент політичної культури) [29].

Реалізація зазначених складових вимагає цілеспрямованого формування позитивної мотивації молоді, ефективної організації навчального процесу, вибору інтерактивних форм і методів навчання та виховання, здійснення контролю і самоконтролю, що й забезпечує формування активної громадянської позиції і громадянської активності [26].

Серед нових методів педагогіки обґрунтовують використання методу проектів. Проектна технологія ґрунтується на позиціях педагогіки прагматизму, що дозволяє реалізувати принцип «навчання за допомогою діяльності», де діяльність розглядається як творча й активна робота учня [30].

Перевагами проектної технології є поєднання теоретичних знань і практичних дій у мікросоціальному середовищі, вироблення практичних навичок [26].

Цікавим є аналіз проблеми стимулювання громадянської активності вітчизняного науковця Д. Акімова, який використовує соціоінженерний підхід у розв'язанні цього завдання в Україні. Громадянську активність він розглядає як соціальний феномен, системотворчими компонентами якого є:

- а) комплекс діяльнісних чинників, що зумовлені завданнями дієвої реалізації

громадянами законодавчо гарантованих прав і свобод, а також завданнями щодо виконання громадянами своїх обов'язків перед державою; б) напрямок діяльності людей, пов'язаний зі здійсненням громадянами суспільних функцій у тих сферах життя суспільства, котрі не можуть ефективно регулюватися державою; в) процес самоактуалізації людьми своїх творчих потенцій засобом формування громадських інституцій і участі в їх роботі [26].

Серед об'єктивних умов, що визначають необхідність стимулювання громадянської активності в Україні, науковець виділяє низку протиріч, а саме: протиріччя політичного структурування українського суспільства; протиріччя світоглядного порядку щодо стабільності і цінностей сучасних західних демократій; протиріччя вибору оптимальної моделі геополітичної орієнтації України; протиріччя трансформації механізмів і форм участі громадян у суспільно-політичному житті України [31].

Серед стимулів громадянської активності Д. Акімов називає матеріальні, моральні, соціально-психологічні, творчі. Їх пріоритетність обумовлюється як технологічними особливостями, так і цілями проектування соціальних інститутів, орієнтованих на стимулювання громадянської активності [26].

Цілком правомірно Д. Акімов виділяє протиріччя політичного структурування українського суспільства, яке, на наш погляд пов'язується з проблемами соціального структурування суспільства, а саме з проблемами формування та становлення середнього класу як соціальної бази громадських об'єднань і політичних партій. Відомо, що у більшості країн чисельність середнього класу дорівнює близько 60% населення. Як основний платник податків, середній клас формує державний та місцеві бюджети, визначає споживчу поведінку населення і параметри внутрішнього ринку, через накопичення та участь у різноманітних системах страхування забезпечує інвестиційний потенціал, завдяки домінуванню в громадських і політичних

організаціях визначає поведінку електорату та моральні стандарти суспільства, через участь у виборчому процесі виконує функції носія демократії та політичних свобод [26].

Основними індикаторами, які беруться соціологами за основу для аналізу характеристик середнього класу, є: матеріально-майновий стан, професійний статус, рівень освіти. Показовим чинником ідентифікації представника середнього класу є його активна громадянська позиція, готовність до активних форм захисту прав та свобод, обізнаність поза електоральними засобами суспільно-політичної участі [26].

Однією з особливостей формування середнього класу в Україні науковці називають те, що його соціальною основою, на відміну від західноєвропейських країн, є не власники, а фахівці – наймані працівники. Поширення «тіньової» моделі суспільно-економічних відносин обумовило обмеженість легальних можливостей зайнятості та доходів, ускладнило розвиток малого та середнього бізнесу. Як наслідок, вітчизняний середній клас фактично позбавлений однієї з головних статусних характеристик – готовності (можливості) захисту демократичних прав і свобод, що спричинило звуження каналів реалізації публічної політики [32].

Важливим емпіричним індикатором становлення середнього класу є ступінь розвитку «культури власників», що пов'язується з громадянською активністю, яка отримує свій вияв у різноманітних формах – від участі у виборах представницьких органів влади та органів місцевого самоврядування до самодіяльного об'єднання з метою досягнення тих чи інших суспільно значимих цілей або захисту (через протестні акції) порушених прав і свобод людини і громадянина. Саме як суб'єкт громадянської активності середній клас розглядається науковцями [26].

Ще одним індикатором громадянської активності є участь у діяльності громадських об'єднань і рухів. За єдиним реєстром громадських формувань,

затвердженим Міністерством юстиції України, нині в Україні існують: 185 політичних партій, 3213 громадських організацій, 22 творчі спілки, 1094 благодійні організації. Проте кількісні критерії не завжди віддзеркалюють якість та роль цих структур у суспільно-політичному житті. Так, якщо подивитися на критерій «залученості» населення до подібних громадських та політичних організацій, то можна побачити, що членами політичних партій є 2,8% громадян; клубу за інтересами – 2,2%; громадської організації, фонду, асоціації – 1,3%. Відповідь «не належу до жодної з громадських, політичних організацій чи рухів» – 83,3% [33].

Подібний стан ще раз наголошує на проблемі стимулювання громадянської активності як важливої умови формування громадянського суспільства і прогресу в подальшому здійсненні демократичних реформ в Україні [26].

Крім артикуляції інтересів, зміни ситуації на краще, метою місцевих організацій є залученість громадян до суспільно корисної діяльності (громадська активність). Тому однією з визначальних рис активного громадянина є також прагнення брати участь у суспільному житті. Це більше, ніж просте членство в організації. Для того щоб робота на благо суспільства була успішною, потрібно витратити чимало часу й зусиль [26].

Громадянська, громадська активність, як відомо, не фіксується як обов'язкова в нормативних документах. Проте у багатьох країнах вона виявляється постійною. Наприклад, на рівні волонтерської роботи. Так, у Німеччині кожен третій присвячує свій вільний час загальному добру. В середньому від 14 до 21 години на місяць громадяни віддають передусім спорту й організації дозвілля, роботі з дітьми та молоддю, в церкві чи в царині охорони здоров'я або культури й освіти. Протягом останніх років їхня активність загалом зросла, але переноситься з великих об'єднань у менші, в самоорганізовані групи та змінні проекти. «Третій сектор» між державою і

ринком має також економічне значення. Громадянська активність оцінюється в 4,6 млрд робочих годин на рік [34].

У цьому аспекті наводить приклад і О. Кондратець: «У США, за даними інституту Геллапа, на початку 1980-х років, тобто тоді, коли країна переживала економічний спад, боролась з економічною кризою, загальна сума виконаної добровольцями роботи становила 65,5 млрд доларів. У 1981 році в США було 84 млн добровольців, а в 1983 вже 92 млн. Згідно зі статистичними даними, в кінці 1990-х років волонтерами в США було 56% дорослого населення. Серед волонтерів багато людей похилого віку (43% від 75 років і більше). Існує і сімейне волонтерство. У більше, ніж третині американських родин (36%) сімейне волонтерство є частиною родинного життя. Половина дорослого населення США (51,4%) займається волонтерською діяльністю зі своєю родиною кілька разів на рік і частіше. А близько п'ятої частини американців займається волонтерською діяльністю з родиною щотижня або частіше [26].

Найважливішими мотивами, що спонукають займатись волонтерською діяльністю, виступає співчуття до тих, хто потребує матеріальної допомоги...» [35].

Процеси демократизації українського суспільства формують стратегічний напрямок його системної трансформації, визначають найважливіші тенденції соціальних змін. Подібна ситуація потребує нових дій, нових форм громадянської активності особистості у всіх сферах життєдіяльності суспільства. У той же час у соціальних змінах, що відбуваються, виявляються і кризові процеси, котрі загалом пов'язані з об'єктивними і суб'єктивними труднощами перехідного періоду до демократії. Залученню громадськості до вирішення важливих суспільних проблем сьогодні перешкоджають: обмежений доступ громадян до інформації, що необхідна для прийняття рішень; брак довіри в суспільстві; невпевненість у своїх силах; відсутність необхідних навичок, культури участі

та досвіду; обмеження ресурсів (часу, коштів, навичок); патерналізм; особливості політичної культури (розповсюдженість підданського типу політичної культури); залишкові вади посткомуністичного соціального розвитку – поширена корупція, клієнтизм, що викликають суспільно-політичну апатію та розчарування населення тощо [26].

Подолати ці перешкоди можливо, на погляд багатьох науковців, шляхом системної, цілісної стратегії, тактичними кроками якої є розробка соціальних технологій активізації державної політики з розвитку інституціональної системи громадянського суспільства; пошук і обґрунтування адекватних сучасному етапу розвитку українського суспільства принципів стимулювання індивідуальних і колективних форм громадянської активності, а саме демократичної спрямованості, відкритості і гласності, толерантності, патріотизму, технологічності. Важливими є також організація громадянської просвіти як лідерів громадських об'єднань, так і звичайних громадян; обмін позитивним досвідом між різними регіонами країни, вивчення і запозичення зарубіжного досвіду; популяризація інституту волонтерства тощо [26].

Зробивши аналіз і дослідження громадянської активності молоді, ми можемо вже формувати, які ж є громадянські цінності в сучасній молоді. В своїй статті, Любчук О. К., Мороз О. І., Луцьов В. Є., вивчали та досліджували громадянські цінності та моніторинг гендерних відомостей, це дослідження було опубліковано в 2016 році, і ми проаналізуємо їх аналіз.

Сучасне уявлення про громадянську спрямованість дається О. Петренко. Вона є показником рівня розвитку її свідомості та самосвідомості, найсуттєвішою, провідною психологічною характеристикою особистості. Вирішення проблеми формування громадянської спрямованості особистості студента, згідно Петренко, має базуватися на розумінні і глибокому усвідомленні того, що кожна людина є невід'ємною частиною своєї нації, свого народу [37]. Аналіз якості підготовки фахівців у вищих навчальних

зкладах України виявив неостаточну сформованість самостійності, ініціативи, винахідливості, вміння творчо підходити до складання проблемних ситуацій та громадянської активності у студентів [38]. Велика частина випускників вищої школи має низький рівень духовності, інтелігентності та сформованості громадянської позиції [36].

В багатьох дослідженнях встановлено, що юнацький вік є сензитивним для інтенсивного становлення особистості та її основних структурних компонентів, в тому числі системи ціннісних орієнтацій. Тривалість молодості або пізньої юності в деяких періодизаціях становить від 18 років до 23-25 років, але однозначного підходу не має, тому в деякі дослідники зазначають тривалість молодості до 28 років; до 30 років; рання дорослість від 20 до 40 років. Молодість – це початок дорослого життя; це не стільки вікове поняття, скільки соціальне та історичне; це період утворення сім'ї та улаштування сімейного життя, час оволодіння професією, визначення відношення до суспільного життя та своєї ролі у сім'ї [36].

Значна кількість дослідників (М. Алексєєва, Б. Ананьєв, М. Боришевський, С. Максименко та ін.) підкреслюють важливість вузівського етапу становлення особистості, сенситивність даного періоду для духовного становлення особистості, її ціннісних орієнтацій [39]. Ціннісні орієнтації в молодості утворюють складну, багаторівневу ієрархічну структуру, в якій є «ядро» із декількох базових цінностей, які мають певну стійкість. Базові цінності, які складають основу ціннісної свідомості людей, визначають їх вчинки в різних галузях життєдіяльності. Вони є стабільними, але можуть змінюватися суттєво в кризисні періоди життя суб'єкту та соціального середовища [36].

Встановлені взаємозв'язки між ціннісними орієнтаціями та спрямованістю особистості, особистісними якостями та характерологічними особливостями особистості студентів. Базові цінності, які складають основу ціннісної свідомості людей, визначають їх вчинки в різних галузях

життєдіяльності, формуються до 18 років в період первісної соціалізації суб'єкту. Вони є стабільними, але можуть змінюватися суттєво в кризисні періоди життя суб'єкту та соціального середовища. Зміни відбуваються не тільки в складових структури, але й цінностях, в ієрархії цінностей в індивідуальній, груповій та суспільній свідомості [36].

Цінності є основним засобом свідомості і самосвідомості для підтримки почуття самоповаги та власної гідності людей. Ціннісні орієнтації – основа характеристики особистості. Вони спрямовують формування характеру та самосвідомості. Для всіх вікових періодів характерні зміни рангової структури показників та внутрішньої структури взаємозв'язків для ціннісних орієнтацій. Пріоритетними для ціннісних орієнтацій молоді були виявлені особистісні цінності, цінності відносин «любові, дружби, друзів» та етичні цінності. Для юнацького віку проблема формування ціннісної ієрархії постає найбільш загострено, тому що саме в цьому віці визначаються та постають до розв'язання питання морального та смислового самовизначення. Це можливо, якщо у молодій людини сформовані власні моральні переконання. Ціннісні орієнтації студентів утворюють складну, багаторівневу ієрархічну структуру, в якій «ядро» із декількох базових цінностей, які мають певну стійкість. Для системи ціннісних орієнтацій характерна динамічність та мінливість. Найбільшим змінам підлягають цінності середнього статусу – «структурного резерву» [36].

Дослідження Н. Антонової виявило, що у ціннісному ядрі можуть відбуватися зміни за рахунок більшого рівня сформованості цінностей, які раніше займали серединне положення [40].

Складність дослідження даної проблеми обумовлена відсутністю чітко окреслених моральних взірців та ідеалів, а також розмитістю ціннісних орієнтацій у свідомості багатьох людей, передусім молоді [41].

Проводився порівняльний аналіз значущості визначених громадянських цінностей за даними проведеного дослідження серед молоді Нікопольського регіону (студентів 2-го курсу Нікопольської філії МАУП та філії Дніпропетровської національної металургійної академії (ДНМА); 371 респондент) Вивчення громадянських цінностей проводилося за методикою «Диференціації основних громадянських цінностей студентської молоді». Дослідження, проведене у Нікопольському регіоні, показало що значущими громадянськими цінностями, які займають перші п'ять рангів, для студентів Нікопольської філії МАУП та філії Дніпропетровської національної металургійної академії являються «Здоров'я рідних і близьких» (87% респондентів), «Власне здоров'я» (63% респондентів), «Можливість мати хорошу професію» (54% респондентів). Незначущими несформованими громадянськими цінностями є «Патріотизм» (6% респондентів), «Національна культура» (10% респондентів), «Участь у суспільній діяльності» (2 % респондентів), «Творчість» (2% респондентів), «Загальна позитивна ситуація в країні» (11% респондентів), «Активне діяльнісне життя» (12 % респондентів) [42].

Аналіз якості підготовки фахівців у вищих навчальних закладах України виявив нестаточну сформованість самостійності, ініціативи, винахідливості, вміння творчо підходити до складання проблемних ситуацій та громадянської активності у студентів. Велика частина випускників вищої школи має низький рівень духовності, інтелігентності та сформованості громадянської позиції [36].

Дослідження сформованості громадянських цінностей здійснювалося серед студентів другого курсу ДонДУУ. Вибірка складала 45 респондентів. Визначення значущих громадянських цінностей серед студентів ДонДУУ (за 7 першими рангами) показав, що крім цінностей «Власне здоров'я» (91 % респондентів), «Здоров'я рідних і близьких» (84% респондентів), «Матеріальне благополуччя» (73% респондентів), значущими ще є

«Можливість здобути вищу освіту» (62% респондентів) та «Можливість мати хорошу професію» (58% респондентів). Незначущими громадянськими цінностями є «Участь у суспільній діяльності» (4 % респондентів), «Національна культура» (7% респондентів), «Жити в Україні» (7% респондентів) та «Патріотизм» (13% респондентів). Аналіз серединних рангів показав, що до значущих цінностей можна віднести, крім цінностей «Власне здоров'я» (3,0 серединний ранг), «Здоров'я рідних і близьких» (3,6) та «Матеріальне благополуччя» (6,3), наступні цінності: «Мати у країні мир та спокій» (7,2), «Можливість мати хорошу професію» (7,2) та «Можливість здобути вищу освіту» (7,4) [36].

До цінностей з рангами, які займають середню позицію за даним дослідженням, можна віднести наступні: «Загальна позитивна ситуація в країні» (11,4), «Стан навколишнього середовища» (10,7), «Активне діяльне життя» (10,8), «Участь у суспільній діяльності» (14,2), «Національна культура» (14,8), «Рівні можливості для кожного» (10,5), «Творчість» (13,5), та «Законність у країні» (11,3) [36].

Для вивчення ціннісної сфери студентів та студенток була використана методика авторів О.Любчук, Є.Луцьов «Громадянські цінності», яка розроблена на основі принципу побудови методики Д.Рокича «Ціннісні орієнтації», що включає термінальні та інструментальні цінності, та підходу щодо визначення термінальних громадянських цінностей І.Холодової, Л.Легкої [42].

Дана методика спрямована на вивчення системи громадянських ціннісних орієнтацій, зокрема термінальних та інструментальних. Респондентів пред'являються два списки цінностей (18 у кожному) або на аркушах папера за алфавітом, або на картках. У списках випробуваний привласнює кожній цінності ранговий номер, а картки розкладає в порядку значущості. Остання форма подачі матеріалу дає більш надійні результати.

Спочатку пред'являється набір термінальних, а потім набір інструментальних цінностей [36].

Перелік громадянських термінальних цінностей включає наступні:

- «Жити в Україні»;
- «Реалізувати свої здібності»;
- «Мати у країні мир та спокій»;
- «Законність у країні»;
- «Матеріальне благополуччя»;
- «Загальна позитивна ситуація в країні»;
- «Можливість мати хорошу професію»;
- «Можливість здобути вищу освіту»;
- «Власне здоров'я»;
- «Свобода, як незалежність думок, вчинків, дій»;
- «Стан навколишнього середовища»;
- «Активне діяльне життя»;
- «Творчість»;
- «Участь у суспільній діяльності»;
- «Життя повне розваг і задоволення»;
- «Національна культура, традиції»;
- «Патріотизм»;
- «Здоров'я рідних та близьких»;

- «Рівність, рівні умови і можливості для кожного» [36].

Перелік громадянських інструментальних цінностей включає такі:

- «Громадянська позиція»;
- «Національні традиції»;
- «Громадянська активність»;
- «Знання України»;
- «Подорожі Україною»;
- «Національні свята»;
- «Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче)»;
- Освіченість (широта знань, висока загальна культура)»;
- «Національна культура»;
- «Відповідальність (почуття обов'язку, уміння дотримувати слова)»;
- «Продуктивне життя»;
- «Громадянські погляди»;
- «Сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів»;
- «Тверда воля (уміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами)»;
- «Громадянські цінності»;
- «Терпимість (до поглядів і думок інших, уміння прощати іншим їхні помилки й омани)»;
- «Громадянські почуття; ефективність у справах»;
- «Національний одяг» [36].

Обробка результатів включає можливості визначення «значущості», «серединності» та «незначущості» громадянської цінності в індивідуальній ієрархії цінностей особистості кожного респондента відповідно до підходу Н. Антонової [40].

Крім даної інформації можна визначити «значущість» кожної групи термінальних та інструментальних громадянських цінностей. Виокремлено наступні групи громадянських термінальних цінностей:

- «Значущість України»;
- «Здоров'я»;
- «Матеріальне благополуччя»;
- «Культура, освіта» [36].

Визначено також такі групи громадянських інструментальних цінностей, як:

- «Національна значущість в суспільному житті»;
- «Національна значущість в побуті»;
- «Ділові якості»;
- «Громадянські утворення»;
- «Національна освіченість» [36].

Варто зазначити, що з початком повномасштабного вторгнення активна життєва позиція студентської молоді стала ще більш прогресивною та чіткішою. Саме про активну життєву позицію студентів під час повномасштабної війни описала в своїй статті Таїсія Цуркан, кандидат педагогічних наук, викладачка Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, і ми візьмемо для аналізу її дослідження.

Серед основних викликів освіти в Україні після повномасштабного вторгнення російської федерації, «потреба в оновленні підходів до реалізації системи національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді, формування нового українця, що діє на основі національних і європейських цінностей» [44].

Активна життєва позиція студентської молоді в умовах війни є надзвичайно важливою темою для розгляду [43].-

Науковці розуміють поняття «активна життєва позиція» як особистісну характеристику, яка включає в себе різноманітні соціально-психологічні якості, такі як ініціативність, самостійність, відповідальність, готовність до дії та реалізації своїх життєвих цілей [43].-

Один із визначених авторів, М. Костенко, описує «активну життєву позицію» як сукупність соціально-психологічних характеристик, що передбачають активну життєву позицію людини, її готовність до дії та реалізації своїх цілей, самостійність та ініціативність в різних сферах життєдіяльності [43].

Інший автор, М. Скрипкін, додає, що «активна життєва позиція» є результатом взаємодії різних чинників, таких як соціально-економічне середовище, особистісні риси, культурні традиції та суспільні цінності [43].

Отже, загальний зміст поняття «активна життєва позиція» полягає у здатності людини до ініціативи та самостійності в різних сферах життєдіяльності, її готовності до дії та досягнення життєвих цілей, а також в її взаємодії зі світом, соціальним оточенням та суспільством в цілому [43].-

Сучасний світ повинен зіткнутися з багатьма викликами, і одним з них є боротьба з війною та її наслідками. Це викликає серйозні проблеми для усіх сфер життя, і особливо для студентів, які навчаються в умовах війни. У цій статті розглянемо, як впливає війна на активність та громадянську позицію

студентської молоді та які шляхи формування активної життєвої позиції можуть бути використані [43].-

По-перше, війна може спричинити різні рівні дезорієнтації серед студентів, зниження інтересу до навчання та активної участі в суспільному житті. З іншого боку, війна може стати стимулом для формування громадянської позиції серед студентів. Залежно від культурного та історичного контексту, війна може викликати сильні патріотичні почуття у студентів, які допомагають їм знайти внутрішню мотивацію для активної участі в житті своєї країни [43].-

Припускаємо, що студенти, які беруть участь у добровільних ініціативах, таких як допомога внутрішньо переміщеним особам, надання підтримки постраждалим від війни дітям та інші, більш схильні до формування активної громадянської позиції. Крім того, націленість на самоорганізацію та участь у громадських організаціях може допомогти студентам розвивати емпатійність та громадянську свідомість [43].-

Щоб перевірити наше припущення, до роботи з внутрішньо переміщеними особами та дітьми, що постраждали від війни, у 2022-2023 рр. було залучено близько 50 студентів спеціальності «Початкова освіта» Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. В рамках діяльності благодійного фонду «М'УАТА» (керівник Т. Цуркан) та роботи прихистку на базі благодійного фонду «Порятунок країни» (м. Чернівці) студенти здійснювали волонтерську діяльність, проводили різноманітні заходи з дітьми [43].-

Впроваджене за допомогою Google форм опитування дало змогу з'ясувати: причини, які спонукали студентів долучатися до волонтерської діяльності та благодійних організацій; життєві цінності, які спонукали студентів долучатися до волонтерської діяльності та благодійних організацій; розуміння студентами поняття «волонтерство» та «благодійність»;

інформаційну грамотність студентів щодо волонтерської діяльності та благодійних організацій; рекомендації студентів щодо підвищення рівня волонтерської діяльності та підтримки благодійних організацій у суспільстві [43].-

У цій статті ми проаналізуємо виклики та можливості формування активної життєвої позиції студентської молоді в умовах війни за результатами опитування та проведених зі студентами бесід [43].-

Отож, одним з факторів, який впливає на активність та громадянську позицію студентів в умовах війни, є ефективність освітньої системи. Освіта має надавати можливість студентам розвивати критичне мислення та аналітичні здібності, щоб вони могли розуміти складні проблеми, які виникають в умовах війни, та здатні брати активну участь у пошуку рішень [43].-

Однак, окрім освіти, важливим є також формування патріотичних цінностей та громадянської свідомості. На цей етап впливає сімейне виховання та поведінка близьких людей, а також вплив засобів масової інформації. Важливо стимулювати студентів до участі в громадському житті, надавати можливість діяти та робити свій внесок у розв'язання проблем [43].-

Перш за все, важливо зазначити, що умови війни можуть мати негативний вплив на громадянську активність та громадянську позицію студентської молоді. Наприклад, війна може спричинити страх, безпекові ризики та фізичну втому, що може призвести до відчуття безпорадності та безініціативності. Крім того, умови війни можуть призвести до зменшення можливостей для розвитку особистості та самореалізації, оскільки студенти можуть бути обмежені у своїй свободі та рухах [43].-

Однак, умови війни також можуть стати стимулом для формування активної життєвої позиції та громадянської свідомості у студентської молоді. Наприклад, війна може викликати почуття патріотизму та національної

свідомості, що може привести до більш активної участі у житті суспільства [43].

В умовах війни активність студентів може бути значно погіршена з різних причин, таких як:

– Психологічний стан: війна може викликати серйозний стрес та тривожність у студентів, що може вплинути на їхню здатність до концентрації та активної роботи.

– Недостатній доступ до освітніх ресурсів: війна може спричинити проблеми з доступом до книг, наочних посібників та інших матеріалів, що можуть зменшити якість навчання.

– Неможливість зберігати режим дня: умови війни можуть спричинити перерви в електропостачанні, водопостачанні та інших умовах, які важливі для здорового режиму дня студента. Це може призвести до втоми та зменшення продуктивності.

– Невпевненість в майбутньому: війна може створювати невпевненість в майбутньому, особливо щодо можливостей отримання роботи після закінчення навчання. Це може призвести до втрати мотивації та зменшення активності.

– Відсутність можливостей для культурного та соціального життя: в умовах війни можуть бути обмежені можливості для культурного та соціального життя студентів, такі як відвідування кіно, театру або клубів. Це може призвести до відчуття соціальної ізоляції та зменшення активності [43].

Для нашого дослідження важливо виявити фактори, які сприяють або перешкоджають формуванню активної життєвої позиції у студентів в умовах війни. Отож, проаналізувавши соціально-психологічну літературу, ми виокремили наступні фактори [43].-

Фактори, які сприяють формуванню активної життєвої позиції у студентів в умовах війни:

1. Наявність зміцнених цінностей та моральних принципів, що допомагають зберегти мотивацію до активного життя незалежно від умов.
2. Розвиток вмінь та навичок позитивного мислення, які допомагають зосередитися на можливостях та розв'язання проблем, а не на перешкодах.
3. Наявність підтримки від родини, друзів та співробітників, які підтримують студентів та допомагають їм управляти стресом.
4. Наявність можливостей для волонтерської та благодійної діяльності, які дають можливість студентам допомагати іншим та брати участь у соціальних проєктах [43].

Фактори, які перешкоджають формуванню активної життєвої позиції у студентів в умовах війни:

1. Стресові умови, які зменшують мотивацію до активної діяльності та здатність до розв'язання проблем.
2. Низький рівень доступу до освіти та інших можливостей для саморозвитку, що зменшує мотивацію до дії та може призвести до втрати інтересу до навчання.
3. Соціальна ізоляція та відсутність підтримки від родини, друзів та співробітників, що може зменшити мотивацію до активної діяльності.
4. Відсутність можливостей для волонтерської та благодійної діяльності, що може зменшити мотивацію до дії та призвести до відчуття безпорадності та незначущості [43].

Згідно з дослідженням Ю. Ївженка, можна визначити громадянськість як «комплекс, що виявляється у почутті патріотизму, морально-естетичних почуттях та національно-культурній ідентичності, громадянській гідності,

відповідальності, совісті, мужності, шанобливому ставленні та любові до рідного краю, що відображається у соціально-значущих діях, вчинках, спрямованих на забезпечення соціальних інтересів та прав людини, а також зміні соціального середовища відповідно до моральних цінностей і актуальних суспільних завдань» [45].

Умови війни можуть створити додаткові виклики для формування патріотичних цінностей та громадянської свідомості серед студентів, але також можуть зробити ці цінності важливішими, ніж будь-коли раніше. Деякі можливості формування патріотичних цінностей та громадянської свідомості серед студентів в умовах війни включають наступне:

– Розвиток національної свідомості: Умови війни можуть сприяти розвитку національної свідомості серед студентів. Важливо, щоб студенти знали свою історію та культуру, та щоб вони розуміли своє місце в нації;

– Воєнна підготовка: Воєнна підготовка може допомогти студентам зрозуміти важливість безпеки та захисту своєї країни. Вона може також допомогти розвивати лідерські та командні навички;

– Сприяння волонтерській та благодійній діяльності: Студенти можуть допомагати ветеранам, внутрішньо переміщеним особам, вдовам та сиротам війни, що допоможе розвивати їх соціальну свідомість та гуманітарні цінності. Залучення студентів до волонтерської та благодійної діяльності допомагає формувати відповідальність перед соціально вразливими групами та зберігати національний дух;

– Розвиток громадянської свідомості: Студентам варто дізнатися про свої громадянські права та обов'язки, щоб розуміти свою роль у будівництві демократичного суспільства. Важливо дізнатися про демократичні інституції та їх роль у країні;

– Підтримка патріотичних заходів: Університети можуть сприяти формуванню патріотичних цінностей серед студентів, організовуючи різного роду заходи. Проведення тематичних заходів та фестивалів, присвячених історії та культурі країни, що сприяє збереженню традицій та залученню молоді до культурного життя країни;

– Організація відвідування музеїв та історичних пам'яток, що дає можливість студентам побачити історичні місця та відчувати національну гордість;

– Проведення історичних лекцій та дискусій, що допомагає розширити знання про історію країни та національну культуру;

– Проведення військово-патріотичної роботи, що включає навчання військовій підготовці та ознайомлення з історією та традиціями Збройних Сил України [43].

Вважаємо, що рекомендації щодо підвищення активності та громадянської позиції студентської молоді в умовах війни можуть включати такі заходи:

– Створення спеціальних програм та проєктів, які сприяють формуванню патріотичної та громадянської свідомості студентів. Наприклад, можна проводити військову підготовку, організовувати благодійні акції, розглядати актуальні політичні та соціальні проблеми;

– Залучення студентів до діяльності громадських організацій та активної участі в громадському житті. Наприклад, студенти можуть взяти участь в організації заходів, відвідувати сесії місцевої ради та брати участь у дискусіях;

– Сприяння здобуттю практичних навичок та знань, які допоможуть студентам в громадській та політичній діяльності. Наприклад, можна

проводити майстер-класи з громадської організації, тренінги з комунікацій та лідерства;

– Сприяння формуванню культури діалогу та толерантності серед студентів. Наприклад, можна проводити дискусії з представниками різних національностей, організовувати інтерактивні заходи, спрямовані на розвиток взаєморозуміння та співпраці [43].

Якщо підсумувати, то можна сказати, що молодь робить важливий вклад в розвиток держава. І пасивна громадянська позиція в молоді може привести до занепаду державних інституцій і суспільства загалом.

2.2. Фактори, що впливають на громадянську позицію студентів

Зробивши пошук в інформаційних джерелах та зробивши узагальнення, можна виділити такі основні фактори, що впливають на громадянську позицію студентів:

- соціальні та культурні умови;
- особистісні та психологічні фактори;
- сім'я та оточення;
- медіа та інформаційне середовище;
- доступ до громадянських ініціатив;
- гендерні особливості;
- освітнє середовище.

Кожен з цих факторів має великий вплив на громадянську позицію. Тому ми розглянемо кожен з цих факторів окремо.

Соціальні та культурні умови. З легкістю можна провести паралель, що в яких умовах виростає особистість такі погляди вона і сповідує, наприклад, якщо людина росла в умовах тоталітаризму і їй при цьому було дуже погано, вона була свідком репресій, то і погляди в неї будуть протилежні і вона буде намагатися демократизувати суспільство, але якщо при цих умов їй жилося

дуже добре, бо вона була дитиною одного з міністрів, чи будь якого іншого високопосадовця, то вона буде захищати такі інтереси. Тому і великий вплив має соціальні умови та культурні теж дуже впливають. Як приклад, можна навести Вільгельма Габсбурга, або ж – Василь Вишиваний. Маючи належність до австрійської корони. Він, під впливом української культури позиціонував себе українцем і відстоював їхні інтереси, як міг, цей приклад і доводить, що культурне середовище теж має великий вплив на формування громадянської позиції.

Студенти формують свої погляди через певні обставини та таким чином дають відповіді цим обставинам, включаючи загальну політичну ситуацію в країні, економічний стан своєї Батьківщини та в загалом соціальну справедливість. Можемо згадати, що саме студентська молодь першою вийшла на протести під час Революції Гідності, адже це була їхня відповідь на те, що злочинний уряд Януковича відмовився підписувати асоціацію з Європейським Союзом.

Особисті та психологічні фактори. Кожна людина, в тому числі і молодь, має своєрідну емпатію та психологічну схильність до альтруїзму та почуття справедливості, і чим більш високий рівень цих ознак, тим більший інтерес до соціальних проблем, через вирішення яких, студент може відчувати ту саму ж соціальну справедливість.

В кожного з нас є свої цінності, і в багатьох вони різняться, але є ті, які мають в більшості серед молоді, а саме – повага до прав людини та почуття соціальної відповідальності. І саме такі цінності і несуть за собою ту рушійну силу для розвитку активних громадянської позиції.

Сім'я та оточення. Звичайно ж, що на формування громадянської позиції впливає і сім'я та оточення. Варто згадати, що дуже часто трапляється, коли діти переймають громадянські позиції від своїх батьків, або ж від своїх друзів. По перше, для студентів саме сім'я та оточення є головними

прикладом, коли постає питання формування цінностей та орієнтирів. По-друге, якщо з боку сім'ї та оточення йде абсолютна підтримка студента в соціальній активності, то це збільшує його мотивацію і він ще більше стає активним.

Ми часто можемо почути, коли студенти пояснюють свою громадянську активність, то вони часто можуть говорити про те, що саме до такої активності, чи до таких цінностей їх підштовхнули батьки, чи друзі. І це звісно ж логічно, адже кожна людина прагне бути «своїм» в очах близьких, тому вона стає подібною до них, що і формує схожу громадянську позицію та цінності.

Саме таким прикладом є український видатний поет Тарас Григорович Шевченко, батько якого часто розповідав про козацькі часи і прививав любов до рідної землі. Його сім'я була бідною, але попри все, батько зміг виховувати глибоке відчуття справедливості, що і сформували Тарасу таку громадянську позицію, яку ми і знаємо нині.

Неодноразово вплив сім'ї та оточення на формування громадянської позиції дарував світові видатних діячів, які своїми діями залишили величезний слід в історії, як наприклад – Махатма Ганді.-Його мати привила з самого дитинства-ідеї самопожертви та моральної стійкості. В подальшому Махатма створив власне філософське вчення – «ахімси» (ненасильство), потім його філософське вчення стало основою його громадянської позиції і завдяки цьому вченні були сформовані принципи, з якими Махатма Ганді став символом мирної боротьби за права та незалежність.

Можна багато наводити прикладів, як сім'я формує громадянські погляди та цінності, що стають рушієм змін цілого суспільства. Таким прикладом є Мартін Лютер Кінг-молодший, американський борець за права темношкірих. Його батько був священником, який також боровся проти расової дискримінації, і своїм вихованням зміг прищепити такі прагнення та

принципи своєму синові, який ввійшов в історію, як один з найзапекліших борців за расову рівність. Зі свого боку матір Лютера навчала його любові до людей незважаючи на їх шкіру, що у свою чергу також відіграло основну роль в формуванні філософії ненасильницького опору, яку він використовував у боротьбі за рівні права.

Медіа та інформаційне середовище. Також велику роль відграє саме інформаційне середовище. Адже новинні ресурси значно впливають на формування громадянських поглядів, даючи доступ до актуальних подій та суспільних думок. Медіа має змогу формувати думку про те, що твориться навкруги та наводити приклади для наслідування. Тут варто зазначити, що потрібно бути обережним, якщо наша громадянська активність формується на основі медіа та інформації, адже вона інколи може бути маніпулятивною, наприклад, давайте згадаємо, як маніпулятивно використовували інформаційні джерела в Радянському Союзі, чи в тому самому Третьому Рейху. Як говорив Вінстон Черчіль: «Хто володіє інформацією, той володіє світом!», і тут все чітко зрозуміло, що коли ми чуємо про певні події новину, то ми вже на основі почутих нами даних формуємо думку про ці події, і саме таким чином і впливає медіа на формування громадянської активності та поглядів.

Доступ до громадських ініціатив. Часто можна почути, що все рухається від досвіду. Що ми маємо реакцію на ті, чи інші обставини, маючи власний досвід, чи досвід інших людей. І тут дійсно потрібно підтвердити, бо проводячи аналіз, то можна дійти до висновку, що участь студентів у волонтерських, чи будь яких громадських організаціях безпосередньо впливають на них самих, адже вони отримують реальний досвід і можуть з легкістю формувати свої запити та приймати рішення.

Одним з яскравих прикладів є Грета Тунберг – шведська екологічна активістка. Саме участь в акціях на екологічно тематику розвинуло ще більше бажання боротися за екологію. Даний приклад доводить, що участь в

громадських ініціативах, можуть підсилити громадянські погляди, або навіть і змінити їх.

Гендерні особливості.-Велика кількість досліджень показує, що часто на громадянські погляди впливає гендерна особливість. Чоловіки більш схильні до політичної активності, а жінки зокрема надають перевагу соціальним проблемам та волонтерстві (звичайно є виключення).

Це все може бути наслідком стандартних установок та наявності стереотипів у суспільстві. Хоча такий приклад, як Маргарет Тетчер-- прем'єр міністр Великобританії, доводить, що часто ці стереотипи є невинуватими і їх легко зруйнувати.

Освітнє середовище. Однією з основ впливу та формування чіткої громадянської позиції є Вищий навчальний заклад (ВНЗ), і його студентське самоврядування. Саме ВНЗ знайомить студента з суспільними та загальними науками, знайомляться та отримують знання про демократичні цінності, дозволяє шукати та знаходити важливі знайомства, які можуть впливати в подальшому житті.

Проведення різних заходів саме студентською організацією, такі, як: інтелектуальні дебати, дискусійні панелі, різні конгреси та волонтерські рухи тощо і формують навички комунікації та основи громадянських позицій.

Ось, наприклад, в Національному університеті біоресурсів і природокористування України, кожного року проводять інтелектуальні дебати, або в них є ще назва «Агродебати» (фото дивіться в додатку А), саме під час проведення цього заходу, студенти отримують і додаткові знання про глобальні та дискусійні проблеми, і також навичок публічних виступах, і не одноразово було помічено, що за допомогою даного заходу ґрунтувалася і засновувалася чітка громадянська позиція. Саме участь в різних студентських організаціях дозволяє молоді висловлюватись та обговорювати важливі соціальні питання та проблеми.

Про вплив освіти на формування громадянської позиції також досліджував Ляшенко У. І у своїй статті «Формування громадянської позиції студентів засобами особистої взаємодії».

В своїй статті Ляшенко У. І. зазначала, що освіта – це стратегічна основа розвитку особистості, суспільства, нації і держави, запорука майбутнього, найбільш масштабна і людиноємна сфера суспільства, його політичної, соціально-економічної, культурної і наукової організації. Вона є засобом відтворення і нарощування інтелектуального, духовного потенціалу народу, виховання патріота і громадянина, дієвим чинником модернізації суспільства, зміцнення авторитету держави на міжнародному рівні. За роки незалежності в Україні визначено нові пріоритети розвитку освіти, створено відповідну правову базу, розпочато практичне реформування галузі на основі прийнятої Доктрини «Освіта. Україна XXI століття». Головна мета української системи освіти – створити умови для творчого розвитку та самореалізації особистості як громадянина України, формувати покоління здатні навчатись упродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства (Освіта. Україна XXI століття). У зв'язку з цим виникає потреба в організації громадянського виховання, основне завдання якого, – виховання в людині моральних якостей, почуття любові до Батьківщини, прагнення миру, потреби у суспільно-корисній праці; правової та політичної культури, що виявляється у почутті власної гідності, внутрішній свободі особистості, дисциплінованості, у повазі та довірі до інших громадян, здатності виконувати свої обов'язки, гармонійно поєднуючи патріотичні, національні та інтернаціональні почуття, – виховання громадянина з його активною громадянською позицією, вмотивованими вчинками, діями [46].

У науково-довідниковій літературі «позиція» визначається як «система соціальних установок людини, тісно пов'язаних з її актуальними потребами та являючи собою основний зміст і спрямованість діяльності у певний період

життя»; «внутрішня установка, обумовлена моральними, психологічними та світоглядними якостями особистості, що відображає розуміння людиною смислу життя, соціальних цінностей і норм, суб'єктивне відношення до суспільства і виявляється у реальній поведінці людини...»; «стійка система відносин людини до різних проявів оточуючої дійсності, людей, самої себе»; [47] «стійка система відносин людини до певних сторін дійсності, що проявляється у відповідній поведінці та вчинках; утворення, що розвивається; зрілість її характеризується несуперечністю і відносною стабільністю»; «інтегральна, найбільш узагальнена характеристика положення індивіда в статусно-рольовій внутрішньо груповій структурі» [48]. Отже, позиція характеризується як система відносин людини до оточуючої дійсності і виявляється у поведінці, вчинках, розумінні соціальних цінностей і норм, стимулює до активної професійної самореалізації. «Громадянськість» же визначається як «моральна якість особистості, що виявляється у свідомому й активному виконанні громадянських обов'язків перед державою, суспільством, народом; свідомому використанні своїх громадянських прав, чіткому дотриманні та виконанні законів держави» [47] і співвідноситься із «громадянською культурою», що визначається як «рівень, характер і зміст моральних, правових, політичних, естетичних та інших знань і навичок людини, які допомагають їй усвідомлювати свої громадянські права і обов'язки, визначати своє місце і роль у вирішенні завдань, що стоять перед суспільством» [49]. На думку Г.Я. Гревцевої, «громадянськість» – це комплекс громадянських якостей, що дозволяє визначити громадянську позицію людини та її готовність до входження в соціальне суспільство [50]. Отже, громадянськість характеризується як комплекс якостей особистості, які допомагають їй усвідомити свої громадянські права й обов'язки, визначити свою громадянську позицію [46].

Ураховуючи тенденції розвитку сучасного суспільства та роль і місце у ньому студентської молоді, вища освіта шукає ефективні шляхи формування

у неї громадянської позиції. Вченими визначено, що успішність виховання особистості полягає у змісті його цілей та умовах їх досягнення. Досягнення цілей виховання передбачає активну діяльність студентів, виконання ними навчальних, суспільних та інших завдань, яким зазвичай передують створення їх орієнтаційної та мотиваційної основи; необхідністю пов'язувати особистісні прагнення і життєву мету з перспективними задачами суспільства, необхідністю його прискореного соціального і економічного розвитку [51]. Студент входить в особливу соціальну групу, яка об'єднує студентів для спільної участі в навчальній діяльності і базується на єдності їх цілей, мотивів, перспектив. Характерними для навчальної групи є безпосередні, особистісні зв'язки всіх її членів, поєднання формальних і неформальних відносин. Студентська група має офіційне керівництво (староста), лідерів (авторитетні 151 студенти), які забезпечують узгоджену діяльність у вирішенні стоячих перед навчальною групою завдань, підтримують її згуртованість [51]. Таким чином формування якостей особистості студента відбувається за цілеспрямованого комплексного впливу впродовж тривалого часу за допомогою багатьох засобів, включаючи самовиховання та організацію діяльності студента, особистий приклад викладача, керівника, відношення товаришів, під впливом їх спільної діяльності. Формування громадянської позиції студента як якості особистості також відбувається під впливом різних засобів. Одним з яких є засіб особистісної взаємодії, наслідком якого є взаємні зміни у поведінці, діяльності, настановах. Особистісна взаємодія передбачає розкриття індивідуальних якостей особистості у процесі організації спільних дій та спілкування. У педагогічному процесі особистісна взаємодія може проявлятися у вигляді співпраці, коли обома сторонами досягається взаєморозуміння і солідарність у розумінні цілей спільної діяльності і шляхів її досягнення, в якій педагог послідовно відноситься до вихованців як до самосвідомих відповідальних суб'єктів виховної взаємодії. Основним предметом виховних зусиль педагога як організатора соціально актуальної

діяльності має стати переведення виховної мети в перспективу життя вихованців [52] Так І.Д. Бех визначає наступні умови переведення виховних цілей у перспективу життєдіяльності вихованців:

- Послідовна орієнтація педагога у сфері управління розвитком особистості вихованця на перспективу... Організуючи сумісну просоціальну діяльність, педагоги мусять особливу увагу звертати на створення стосунків, за яких творча індивідуальність вихованців, їхня діяльність стають цінністю для колективу однолітків і дорослих, оскільки саме за цих умов самоствердження супроводжується, як правило, зростанням суспільної спрямованості особистості вихованця;
- Програмно-цільовий педагогічний вплив на вихованців згідно з їх новими особистісними утвореннями. За такого характеру виховного впливу дії педагога мають випереджальний характер, зумовлюються не наявною ситуацією, а його цілями, розробленою програмою дій, і ситуація створюється як результат постановки цілі й розробки програми. Успіх такої педагогічної тактики гарантується тим, що перетворення об'єктивних педагогічних впливів у внутрішній план особистості вихованця перебувають у прямій залежності від ступеня адекватності виховних дій педагога внутрішній позиції, новим особистісним утворенням вихованця;
- Творча самодіяльність вихованців. Творча самодіяльність – це діяльність суспільного значення, що здійснюється під впливом внутрішніх потреб і постійно діючих сил ззовні. Самодіяльність є відображенням ступеня свідомості вихованця в його конкретних діях і вчинках, це можливість самопізнання, самоствердження і самореалізації. До творчої самодіяльності у всіх її видах і формах вихованця необхідно послідовно й цілеспрямовано готувати. Розуміючи це, педагоги мають виробити у вихованців уміння й навички самоорганізації своєї життєдіяльності;

- Орієнтація педагога на виховання успіхом. Виховання успіхом є однією з важливих умов розвитку особистості. Неможливо формувати позитивну особистість у діяльності, що приносить невдачі. Лише успіх молодій людині формує у неї достатню віру в себе і на цій основі – прагнення стати кращою. Виховання успіхом, надання допомоги в прагненні вихованця задовольнити потребу в гідному місці в колективі однолітків – шлях створення довірливих взаємин творчої співдружності дорослих і вихованців. Тільки за таких умов у особистості виробляється готовність до сприйняття виховних впливів і правильного реагування на них [46].

У своєму дослідженні Гревцевою Г.Я. [50] визначено і підтверджено такі педагогічні умови формування громадянської позиції особистості:

- Підготовка вчителя до діяльності з громадянського виховання особистості;
- Організація ціннісно-сміслового сприйняття і засвоєння особистістю змісту соціально-гуманітарних дисциплін (варіативної та інваріативної частин);
- Мотивація громадянського, правового, суспільно-політичного самовиховання;
- Використання ефективних методик і технологій, різних форм діяльніснопрактичних методів і засобів;
- Модель самоврядування в освітньому закладі;
- Педагогічний моніторинг громадянської вихованості особистості;
- Реалізація суб'єктної громадянської позиції студентської молоді через групову й індивідуальну суспільно-політичну діяльність у волонтерський рух [46].

М. Чельцовим визначаються наступні соціально-педагогічні умови ефективного функціонування виховної системи, спрямованої на формування громадянської позиції студентської молоді:

- Створення максимально сприятливого середовища для виховання і навчання кожного;
- Здійснення психолого-педагогічної підтримки у розвитку особистісного потенціалу студента протягом усього періоду навчання;
- Формування активності, пізнавальної мотивації, творчих здібностей і навичок у студентів [46].

Таким чином, як зазначається усіма дослідниками даної проблеми, головними у формуванні громадянської позиції сучасної студентської молоді є наступні педагогічні умови:

- Послідовна орієнтація педагога у сфері управління розвитком особистості вихованця на перспективу за умов, коли обома сторонами досягається взаєморозуміння і солідарність у розумінні цілей спільної діяльності і шляхів її досягнення;
- Мотивація громадянського, правового, суспільно-політичного самовиховання, в якій педагог послідовно відноситься до вихованців як до самосвідомих відповідальних суб'єктів виховної взаємодії;
- Поетапний вплив на вихованців згідно з їх новими особистісними утвореннями і реалізація суб'єктної громадянської позиції студентської молоді через групову й індивідуальну суспільно-політичну діяльність [46].

Таким чином, формування громадянської позиції сучасної студентської молоді відбувається під впливом багатьох чинників, що являють собою поле різноманітних цінностей і вимог, які часто вступають у суперечність одна з одною і засоби особистісної взаємодії є дійовим інструментом у формуванні цієї якості особистості: по-перше, тому, що пізнаючи один одного, формується сама особистість, що пізнає; по-друге, тому, що від рівня взаємодії з іншою особою залежить успіх організації узгоджених дій. «Саме особистість, може виховати особистість». (К. Ушинський) [46].

Висновки до II розділу. Проводячи аналіз формування громадянської позиції студентів та факторів, що впливають на їх формування можна коротко сформулювати такі тези:

На громадянську позицію впливають, як і зовнішні, так і внутрішні чинники, до зовнішніх можна віднести: соціальні умови, культурне середовище, погляди батьків та друзів, свідоме оточення, освітнє середовище, інформаційне середовище (включаючи, як і електронне ЗМІ, так і різноманітні друковані видання), та рівень залученості в громадських ініціативах (варто зазначити, що на це впливає активна реклама цих ініціатив, чим цікавіше представляють ці ініціативи, тим і більша залученість студентів. До внутрішніх чинників можна віднести: гендерні особливості та залежність стереотипів студента, особистісні фактори (сюди входить такі елементи, як повага до прав та почуття соціальної відповідальності), психологічні фактори (сюди можна включити ту ж саму емпатію, альтруїзм, почуття справедливості, наприклад, чим більше емпатичність студента до того, чи іншого питання, тим чіткіша громадянська позиція).

Від сформованих громадянських позицій та принципів формуються декілька форм, такі, як:

- активна громадянська позиція – коли студент бере активну участь в суспільному житті, входить до різних волонтерських рухів, чи в різні молодіжні структури та екологічних акціях, чи громадських проєктів. Їхня включеність в різні студентські організації дозволяє чітко висловлювати свої позиції по будь яким питаннях.
- пасивна, але свідомо позиція – коли студент має чітку сформовану позицію, але при цьому не входить до тих, чи інших молодіжних та студентських структур. Вони проявляють свою позицію через обговорення, поширення інформації в своїх соціальних мережах та інформаційних майданчиках. Не дивлячись на не активну діяльність,

тобто участь в різних акціях, вони своїми діями можуть впливати на позицію інших.

- політична позиція - , багато студентів мають активну політичну позицію, і долучаються до політичних рухів, чи молодіжних політичних партій. Проявляють ініціативу в державній службі та змінам в державній політиці. Їхня зацікавленість в інтерес до політики часто може бути рушієм до реальних змін та розвиток суспільства через політичні інструменти.
- соціально-економічна позиція – якщо політична позиція проявляється в усіх сферах політики, то соціально-економічна проявляється виключно в соціальній та економічних сферах. Багато студентів заохочені щодо забезпечення соціальної справедливості.
- екологічна позиція – окремою формою та проявом позицій є саме екологічна позиція, бо зі збільшенням екологічних проблемах, їх все більше турбує це питання. Студенти беруть участь в різних екологічних акціях і долучаються до рухів, які борються з проблемами, які виникають в екологічній сфері.

На фоні усіх цих форм, можна зазначити, що прояв студентських позицій є дуже різноманітним і багатовимірним.

РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ АНАЛІЗУ ВПЛИВУ МОЛОДІЖНИХ СТРУКТУР НА ПОЗИЦІЮ СТУДЕНТІВ

3.1 Опис проведеного дослідження

Для проведення дослідження аналізу впливу молодіжних структур на позиції студентів було проведено два опитування:

1. Рівень залученості студентської молоді до прийняття рішень;
2. Рівень впливу участі студентської молоді в молодіжних структурах, та які результати має цей вплив на їх позицію.

На нашу думку, саме ці два опитування дозволять нам чітко та якісно оцінити вплив молодіжних структур на позицію. В першому опитуванні взяло участь студенти Національного університету біоресурсів і природокористування України (НУБіП України). Для подальшого вивчення потрібно вивчити молодіжну політику університету, та його дії, щодо формування громадянських позицій студентів.

Серед основних завдань університету в освітній та культурно-виховній діяльності зазначені так пріоритети:

- підготовка кадрів з неповною вищою освітою, базовою вищою освітою, повною вищою освітою, а також робітничих професій для агропромислової та природоохоронної галузі;
- забезпечення подальшого удосконалення системи вищої аграрної та екологічної освіти і науки в Україні відповідно до вимог Болонського процесу та міжнародних стандартів сталого розвитку агросфери, біоресурсів і сільських територій;
- підвищення кваліфікації та перепідготовка фахівців для сільського, лісового, рибного господарства, ветеринарної медицини і природоохоронної галузі;
- підготовка, перепідготовка та атестація науково-педагогічних і наукових працівників вищої кваліфікації для Університету, інших навчальних закладів та наукових установ;

- формування у студентів високої культури та національної громадянської свідомості;
- створення належних умов для навчання, праці, охорони здоров'я, відпочинку та оздоровлення студентів, аспірантів, докторантів і працівників Університету;
- підготовка, видання, виготовлення і реалізація навчальної, наукової, навчально-методичної літератури та іншої видавничої продукції;
- професійно-технічне навчання, у тому числі з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації водіїв автотранспортних засобів, трактористів, комбайнерів, майстрів виробничих процесів для агропромислової та природоохоронної галузі [49].

В структурі Національного університету біоресурсів і природокористування України діє студентська організація – Сенат студентської організації НУБіП України (ССО НУБіП України). В рамках своєї діяльності ССО НУБіП України здійснює захист прав та забезпечує дотримання цих прав в структурі університету відповідно до свого Положення [50].

В рамках своїх повноважень, ССО НУБіП України, організовує різні заходи, що безпосередньо впливає на громадянську позицію студентів, серед таких заходів є:

- інтелектуальні дебати («Агродебати»);
- панельні дискусії;
- круглі столи;
- конференції;
- форуми;
- тематичні лекції;
- тощо.

Діяльність студентського самоврядування в університеті також робить акцент і на співпрацю з іншими організаціями студентів, такими партнерами є: студентські організації інших Вищих навчальних закладів; УСЛ (Українська студентська ліга); УСС (Українські студенти за свободу); КММР (Київська міська молодіжна рада) тощо.

В першому опитуванні взяло участь 69 студентів університету і на основі їх відповіді було сформовано висновки дослідження щодо рівня залученості їх в прийнятті рішення. Варто зазначити, що студенти, які проходили це опитування навчалися за спеціальністю «соціальна робота», тому в опитуванні було зроблено акцент на залученість цих студентів при інклюзивному прийнятті рішень.

В другому опитуванні взяло участь члени Вишгородського молодіжного простору «Tudy-Sudy». Цей проєкт було створено в рамках програми від UNICEF – UPSHIFT.

UPSHIFT – це глобальна програма Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), що реалізується у понад 40 країнах. Програма надає можливість молоді від 14 до 24 років пройти тренінг за методологією Human Centered Design (людино-орієнтований дизайн), отримати менторську підтримку та ресурси, щоб створити власні суспільно важливі проєкти [51].

В програмі UPSHIFT молодь має змогу реалізувати свої ідеї на вирішення громадських проблем, що допомагає якісніше проявити свої громадянські погляди.

Серед алгоритму участі молоді в програмі UPSHIFT є такі кроки:

1. Молодь формує команду від 3 до 5 учасників. Разом вони обирають проблему, яку хочуть вирішити та подаються з нею на відкритий набір у своєму регіоні. Не потрібно мати рішення цієї проблеми – достатньо її просто сформулювати;

2. Відібрані команди беруть участь у 4-денному тренінгу, під час якого створюють власні проєктні ідеї, проводять презентацію цих ідей і мають змогу отримати фінансування на їх втілення;
3. Загальна тривалість програми - 3-4 місяці, які охоплюють період подачі та розгляду заявок, 4 дні навчального тренінгу та близько 3-х місяців – безпосередньо роботи над реалізацією розробленого проєкту;
4. Під час навчання та втілення проєкту кожен команду супроводжує ментор-фасилітатор. Усі ментори-фасилітатори попередньо проходять відбір та навчання методології UPSHIFT [51].

В рамках роботи свого молодіжного простору «Tudy-Sudy», який функціонує з січня 2024 року, і вже встиг реалізувати та сформулювати свої громадські погляди в багатьох учасників, в тому числі і студентів.

В різноманітній програмі діяльності простір організовує різні цікаві та молоді-орієнтовні заходи, такі як дискусійний клуб «Бардак» при якому молодь вчиться висловлювати свої думки і це також допомагає формувати громадянські погляди.

У другому опитуванні взяло участь не лише учасники молодіжного простору «Tudy-Sudy», а також було залучено і учасників Київської міської молодіжної Ради (КММР), яка за допомогою реалізації своїх заходів та акцій допомагає студентам та іншій молоді реалізувати свої громадські ініціативи.

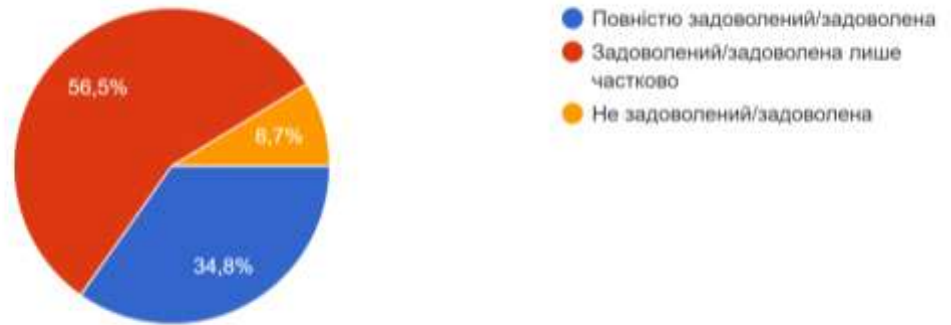
Діяльність та повноваження КММР діє відповідно розпорядження та положення Київської міської Ради. Рішення про створення даного органу було сформоване відповідно до статті 25 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», і з метою залучення молоді до формування та реалізації молодіжної політики в місті Києва. Саме таке рішення дозволило доєднати на формування молодіжної політики безпосередньо і саму молодь, для вирішення суспільних питань, що стосується і самих студентів [52].

3.2. Аналіз результатів опитування

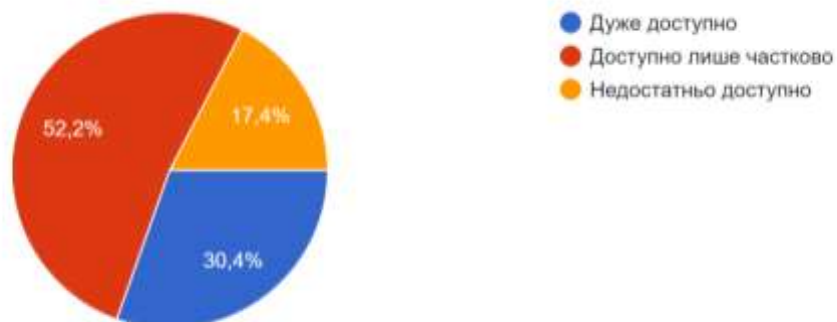
Перше опитування складалося з 10 питань, за якими ми могли визначити такі показники як (опитувальник дивіться в додатку Б):

- рівень участі респондентів в громадських обговореннях та процесу прийнятті рішень в їх громадах;
- доступність інформації про громадські обговорення та прийняття рішень для людей з різними потребами та можливостями; які інструменти, на думку респондентів найбільш ефективні для забезпечення інклюзивності в процесах прийнятті рішень;
- як респонденти оцінюють розуміння громадськими організаціями та органами влади потреб та інтересів різних соціальних груп у їхній громадах;
- як респонденти оцінюють рівень довіри до процесів прийняття рішень в їхніх громадах; які на думку респондентів, головні причини низького рівня участі деяких соціальних груп у громадських обговореннях та процесах прийняття рішень;
- чи вважають респонденти, що інклюзивне прийняття рішень сприяє збільшенню легітимності та ефективності цих рішень;
- як респонденти оцінюють ефективність взаємодії між громадськістю та органами влади у їхніх громадах; чи відчують респонденти, що їх громадянська позиція має вплив на прийняття рішень у їхніх громадах;
- чи мають респонденти зауваження, або пропозиції щодо поліпшення інклюзивного прийняття рішень у їхніх громадах.

За результатом опитування лише 34,8 % повністю задоволені своєю участю в громадських обговореннях та процесах прийняття рішень у своїх громадах; 8,7 % частково задоволені, а цілих 56,5 % не задоволені своєю участю, виходячи з цього можна окреслити, що на даний час респонденти не активно долучаються до обговорення та процесу прийнятті рішень у своїх громадах, результат :

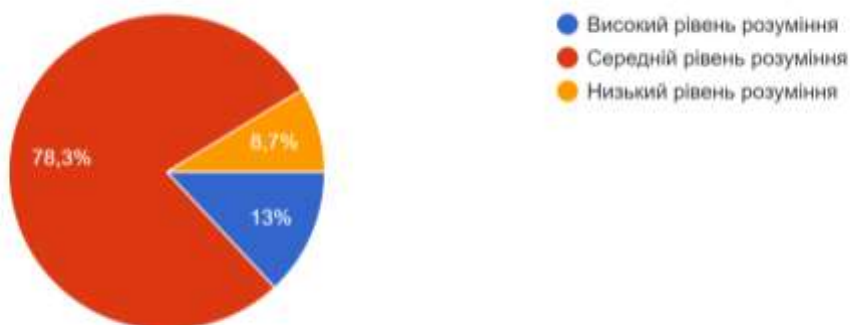
Також за даними опитування 30,4% вважають рівнем доступності інформації про громадські обговорення та прийняття рішень для людей з різними потребами та можливостями (наприклад, людей з інвалідністю, молодих людей, людей похилого віку тощо) дуже доступними, 52,2 % вважають що доступність часткова, а 17,4 % вважають недостатній рівень доступності:

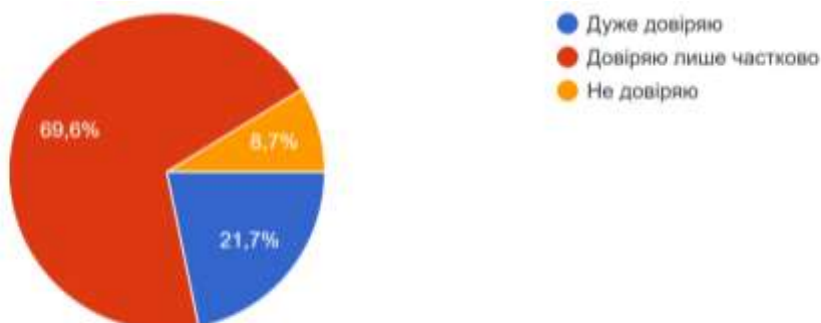
На питання про ефективні інструменти для забезпечення інклюзивності в процесах прийнятті рішень респонденти мали змоги обирати декілька варіантів відповідей, і 48 опитаних вважають, що найбільш ефективним інструментом для забезпечення інклюзивності в процесах прийнятті рішень - це відкриті громадські обговорення, для 45 студентів – це консультації з представниками різних соціальних груп, а для 57 респондентів вважають використання онлайн-платформ для збору думок та пропозицій громадян, і 48 опитаних вважають найкращим інструментом тренінги та освітні заходи щодо інклюзивного прийняття рішень. В загалом кожен із цих методів є корисним та на думку всіх опитаних, найбільш ефективно буде, якщо

впроваджувати всі інструменти для забезпечення інклюзивності в процесах прийняття рішень.

Про рівень розуміння громадськими організаціями та органами влади потреб та інтересів різних соціальних груп у їхніх громадах, респонденти відповіли так: 13% – високий рівень розуміння; 78,3% - середній рівень розуміння та 8,7% оцінюють, як низький рівень. Аналізуючи ці показники, можна визнати, що високий рівень опитуваних не задоволені рівнем розуміння, що може слугувати, як стимул громадським організаціям та органам влади щодо напрацювання в цій сфері. Результат відповідей:

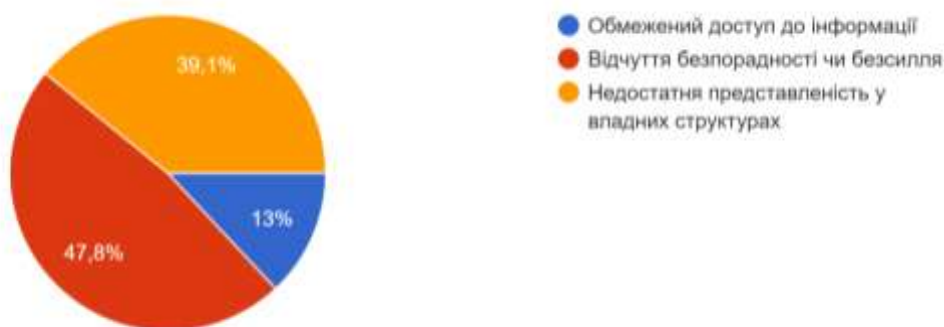

Серед опитуваних студентів, 21,7% дуже довіряють щодо процесів прийняття рішень у їхніх громадах, натомість 8,7% не довіряють зовсім, при цьому, аж 69,6% лише частково довіряють. Такі результати можуть відображати загальну довіру респондентів щодо процесів прийняття рішень у своїх громадах:

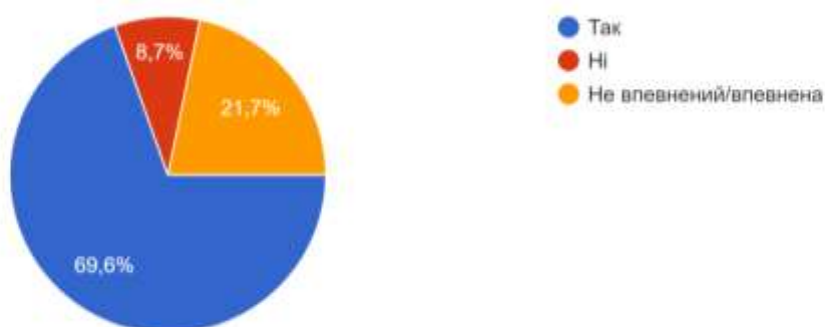

На думку, 13% опитуваних головними причинами низького рівня участі деяких соціальних груп у громадських обговореннях та процесах

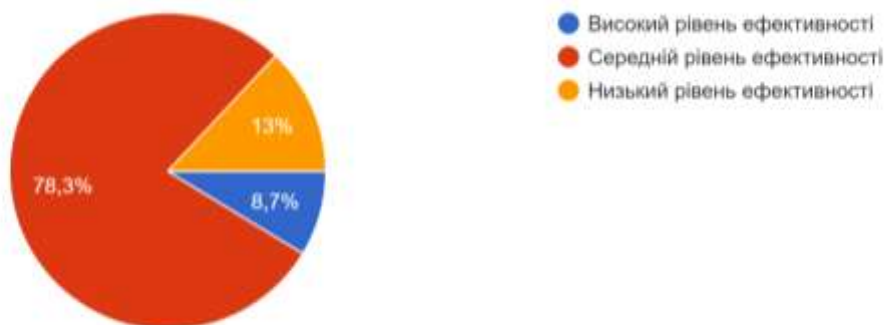
прийняття рішень, є обмежений доступ до інформації, а 39,1% вважають головними причинами недостатню представленість у владних структурах і 47,8% вважають, що відчуття безпорадності чи безсилля є головною такою причиною.

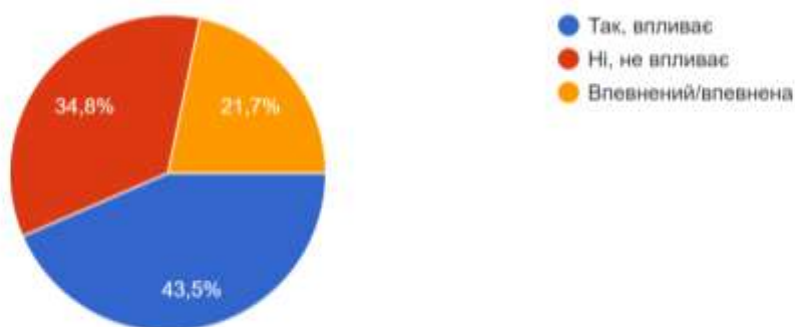
В питанні про те, що інклюзивне прийняття рішень сприяє збільшенню легітимності та ефективності цих рішень 69,6% зійшлися думкою, що так; 21,7% в цьому питанні не впевнені, а 8,7% вважають, що інклюзивне прийняття рішень не пріяє збільшенню легітимності та ефективності цих рішень:

За результатом опитування лише 8,7% опитаних оцінюють взаємодію між громадськістю та органами влади у свої громадах, як високою; 13% вважають ефективність низькою, і 78,3% вважають ефективність на середньому рівні. Спираючись на такі висновки, то можна аналізувати, що перед органами влади в громадах постає завдання щодо збільшенню рівня цієї ефективності:

Серед опитаних студентів 43,5% відчують, що їхня громадянська позиція впливає на прийняття рішень в їх громадах, натомість 34,8% стверджують, що їх позиція не впливає, а 21,7% впевнені щодо того, що їх громадянська позиція має вплив на прийняття рішень:

На запропоноване нами питання, щодо зауважень, чи пропозицій щодо поліпшення інклюзивного прийняття рішень 87% опитуваних відповіли, що не мають пропозицій щодо поліпшення, чи зауважень щодо покращення інклюзивного прийняття рішень. Проте 5,8% висловили думку, що варто було розмістити на сайтах громад відповідні комірочки, куди можна було б надіслати свої пропозиції, чи зауваження, а 7,2% опитаних висловили зауваження щодо низької інформованості з питань поліпшення інклюзивного прийняття рішень та низьким рівнем зацікавленості громадськості в своїх громадах.

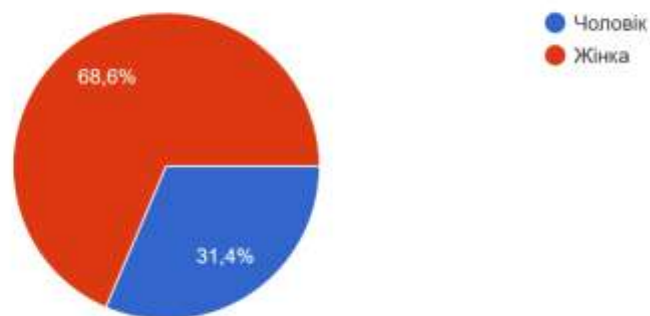
За результатами даного опитування можна довести про роль формування громадянської позиції в студентів університетами з урахування

інклюзивного підходу до прийняття рішень з залученням різноманітних галузей та напрямів, як професійних, так й загально-соціальних.

В другому опитуванні (опитувальник дивіться в додатку В), що спрямоване на оцінку впливу молодіжних структур на формування громадянських позицій самими респондентами, які склали вибірку – 35 учасників.

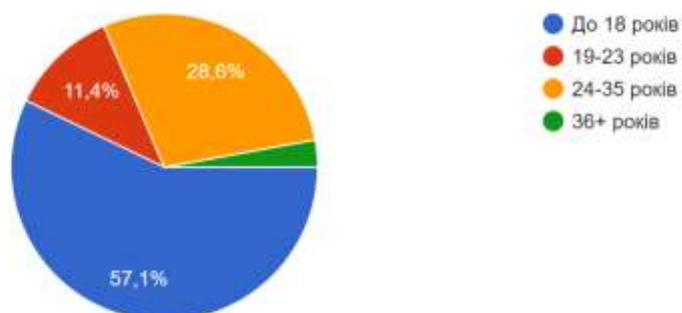
Для кращого розуміння тенденції ми порівняли кількість учасників молодіжних структур за гендерними ознаками. Як показують результати, жінок в половину більше ніж чоловіків (22 проти 11), що може стверджувати, що в молодіжних структурах та організаціях домінує жіноча стать:

Вкажіть свою стать
35 відповідей

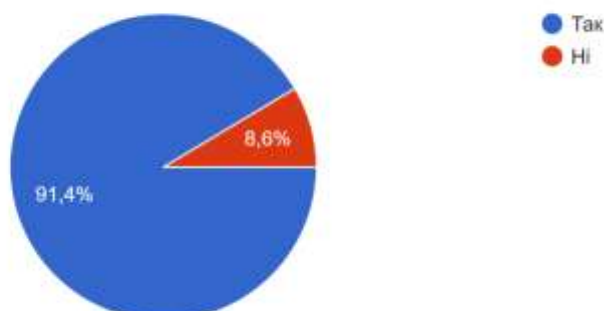
Вікова вибірка респондентів показує, що в більшості присутні студенти 1-2 курсу та молодь до 18 років. Такий результат може демонструвати, що найбільшим активними є молодші студенти, можна припустити, що це пов'язано з життєвими клопотами у студентів старших курсів – хтось вже працевлаштований, багато хто вже сформував сім'ї, що також забирає життєвий ресурс. Результат даного опитування подано нижче:

Ваш вік?
35 відповідей

Серед опитуваних також було виявлено і представників адміністрації молодіжних організаціях, що не підпадають під категорію студенти, але їх досвід також дуже важливий для нашого аналізу:

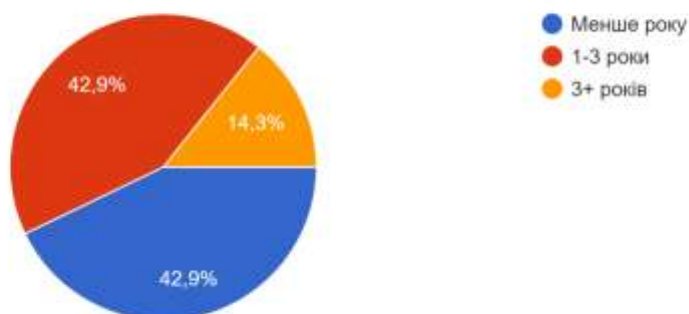
Чи є Ви учасником будь якої молодіжної організації?
35 відповідей

Для кращої оцінки нам потрібно також вважати на термін перебування студентів в молодіжних організаціях. Адже чим довше вони в молодіжних структурах, тим більш чіткий та свідомий досвід в людини, бо він стикався з більшими викликами і може якісніше оцінити результат, тож як бачимо за даними в діаграмі, яка вказана нижче, більша половина має досвід більше року, і менша частина половини в молодіжних структурах менше року:

Якщо так, то скільки часу ви є учасником молодіжної організації?

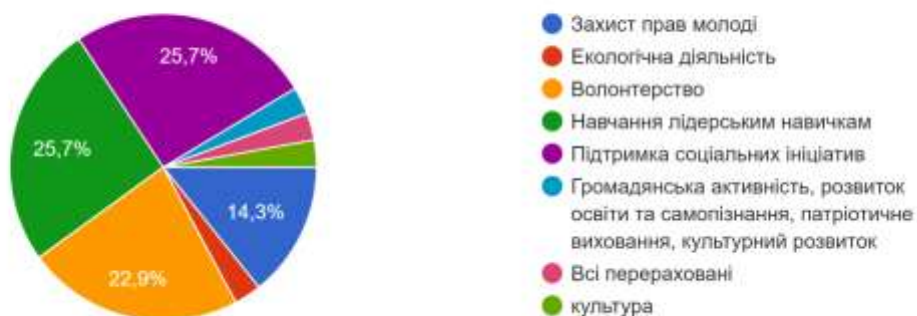
35 відповідей

Ми можемо оцінити і розділи формування громадянської позиції за сферами діяльності молодіжних структур та цим самим ми оцінимо реальні погляди, хто чим цікавиться сильніше і в яких сферах вони б хотіли змін:

Які цілі та завдання організації, до якої ви належите, вам найближчі?

35 відповідей

Як бачимо, погляди дуже різноманітні: від громадянських активностей, такі як розвиток освіти та самопізнання і до підтримки соціальних ініціатив. З запропонованих і перелічених можна скласти рейтинг, які ж сфери популярніші серед наших опитуваних:

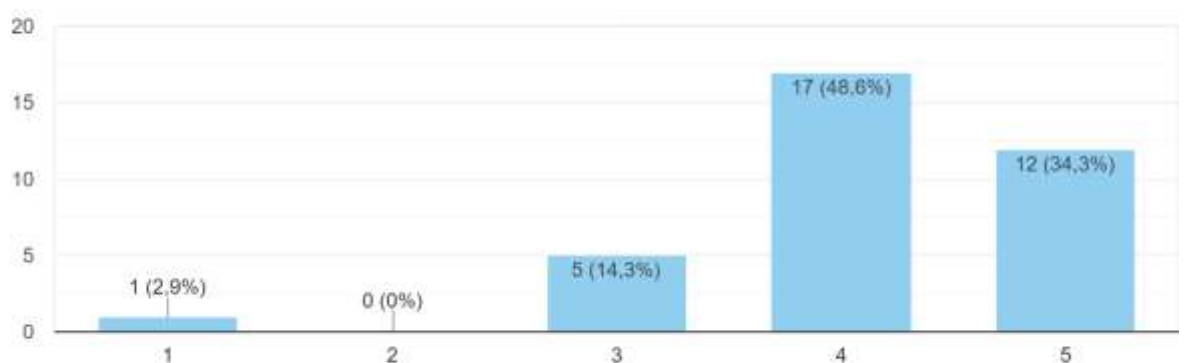
1. Підтримка соціальних ініціатив – 25,7 %;
2. Навчання лідерським навичкам – 25, 7 %;
3. Волонтерство – 22,9 %;
4. Захист прав молоді – 14, 3;
5. Екологічна діяльність – 2,9 %;

6. Культурна діяльність – 2,9 %;
7. Громадянська активність (розвиток освіти та самопізнання) – 2,9 %;
8. Всі перераховані – 2,9 %.

Це може стверджувати, що серед опитуваних переважає схильність до лідерських навичок і соціальних ініціатив, але в цілому, в кожному регіоні, якщо проводити подібне опитування, то ми будемо отримувати інші результати, адже кожний осередок молоді розвивається по різному і може мати різні цінності.

Далі нами було окреслено важливість цінність самої громадянської позиції в наших респондентів, і на основі відповіді, де 5 – найвища цінність, а 1 – найнижча цінність, ми бачимо, що переважна більшість визначає дуже важливою громадянську позицію, і що її потрібно відстоювати:

Наскільки важливою для вас є громадянська позиція?
35 відповідей

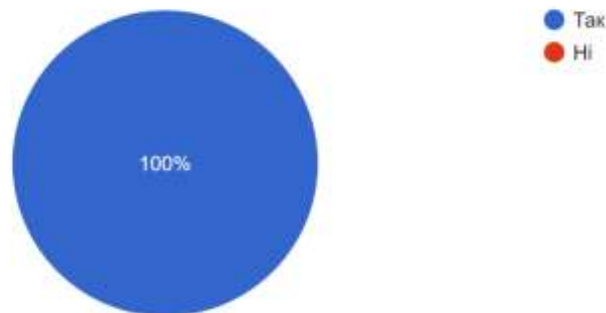

Наступним питанням в опитувальнику було про вплив на розвиток та формування громадянської позиції, і це вперше, коли відповідь має 100% схожість, і всі респонденти визнали, що участь в молодіжних структурах впливає на формування їх громадянську позицію.

Варто зазначити, що робивши аналіз та дослідження про вплив молодіжних структур, ми могли очікувати різний результат, але саме така відповідь дає нам розуміння про важливість існування молодіжних організаціях, адже це дає позитивну тенденцію для розвитку країни – чим

більше свідомих громадян, і чим чіткіша та якісно сформована громадянська позиція, тим і краще розвинуте суспільство в країні. Тож як бачимо на діаграмі, участь в різних молодіжних структурах 100% впливає на формування позицій та цінностей:

Участь у молодіжній організації може розвинути вашу громадянську позицію?
35 відповідей

В подальшому опитуванні ми вирішили визначити саме які навички в основному отримують учасники, та які формує цінності, і серед популярних відповідей є такі варіанти:

1. Комунікабельність – 18 відповідей;
2. Організованість – 12 відповідей;
3. Відповідальність – 7 відповідей;
4. Толерантність – 5 відповідей;
5. Лідерські навички – 3 відповіді.

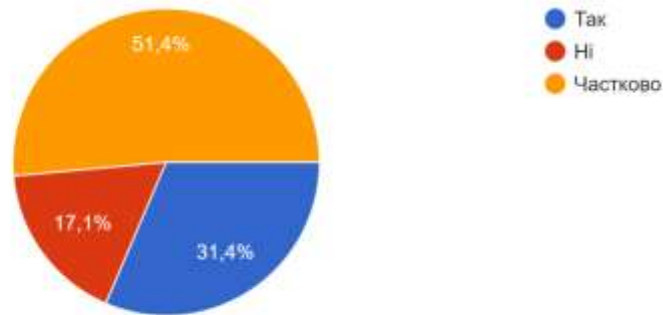
Також серед інших відповідей були і такі варіанти: ініціативність, незалежність, відкритість, цілеспрямованість, стресостійкість, рішучість тощо. Як бачимо, то дуже різняться деякі відповіді, але вони формують єдину думку – вплив молодіжних структур на формування громадянських цінностей великий.

Важливим є саме вплив цих молодіжних структур на вирішення соціальних і громадянських проблем, і як бачимо за діаграмою, що нижче, не завжди наявність молодіжного простору, чи хабу може нести за собою вирішення проблем, але все ж таки, більшість опитуваних стверджує, що

вирішує проблеми, або це робить частково, лише незначна кількість вважає, що молодіжна організація чи будь яка інша структура не допомагає у вирішенні проблем:

Чи вважаєте ви, що молодіжні організації мають достатній вплив на вирішення соціальних і громадських проблем у вашій громаді?

35 відповідей

Задаючи відкрите питання, що ж може стояти на заваді для вирішення проблем, адже це важливо, мати розуміння що не дає розв'язувати складі питання, бо з кожним вищим відсотком наявності невирішених проблем тягне за собою спад ініціативності братись за ці проблеми. Тож серед відповідей були такі варіанти: «Недостатня підтримка з боку влади», «Низька активність членів, залученість тої ж самої аудиторії на заходи», «Недостатнє фінансування, недостатня підтримка з боку влади», «Викривлення інформації», «Невпевненість молоді у собі, у своїй здатності щось змінити», «Мобільність членів організації які їдуть на навчання в інші міста і в пошуках кращої роботи з гарною зарплатою». Всі інші відповіді переплітаються із зазначеними і їх можна виокремити в окремі категорії перешкод для вирішення проблем:

1. Нестача фінансування;
2. Пасивність влади;
3. Пасивність більшості молоді (Також сюди враховується не впевнена молодь, яка просто боїться щось змінювати).

Для кращого розуміння ми врахували це в нашому опитувальнику і запитали: «Що, на Вашу думку, можна покращити в діяльності молодіжних

організацій, щоб краще сприяти формування громадянської позиції молоді?»). І деякі відповіді переплітались з наявністю бар'єрів, з якими стикається молодіжна структура, такі як: фінансування, не бажання йти на співпрацю представників влади. У своїх вирішеннях, респонденти висували пропозиції, щоб десь шукати фінансування і на законному рівні зобов'язати владу йти на співпрацю. А також серед відповідей було і такі варіанти: поширення інформації, розширена співпраця з іншими організаціями, і покращити освітні заходи з метою підвищення громадянської відповідальності.

Останнім питанням було про готовність долучатися до громадянських активностей, і як бачимо на діаграмі, що негативних відповідей не має, лише на рішення про залученість до заходів може впливати саме тематика, бо як ми вже згадували, різні студенти залучені до різних активностей і мають різні цінності:

Чи готові ви взяти участь у додаткових активностях, спрямованих на розвиток громадянської позиції (тренінги, воркшопи, волонтерські акції)?
35 відповідей

І ми вважаємо, такий результат дуже позитивним, адже це говорить про те, що наша молодь готова боротись з проблемами до кінця.

Висновки до III розділу. Провівши аналіз опитування, можна стверджувати, що в Україні доволі активна та різноманітна молодь. Кожен студент має можливість проявляти себе в різних сферах життя, і в кожного сформована власні громадянські позиції, але в сукупному вони можуть об'єднуватись відповідно до спільних цінностей.

В загалом, спираючись на отриманні відповіді можна стверджувати, що студентська молодь прагне до розвитку власної країни і докладає максимальних зусиль до цього.

ВИСНОВОК

Підводячи підсумок, ми вважаємо, що провівши дане дослідження ми повністю виконали мету даної роботи, і ми змогли вивчити чинники та механізми формування громадянської позиції студентів та дослідити їхню участь в молодіжних структурах. Також ми вивчили вплив цих молодіжних структур на активність молоді в суспільному та громадянському житті країни.

Ми виконали кожне з поставлених завдань і можемо стверджувати, що ми провели аналіз літературних джерел та теоретичний огляд понять «громадянська позиція» і «молодіжні структури», і на основі нашого дослідження ми може сформулювати такі визначення:

Громадянська позиція – це сукупність різних поглядів людини до тої, чи іншої складової держави, громадянином якої вона є, і ця позиція проявляється в різних формах та залученості людини в різноманітних формах самоорганізації громадян;

Молодіжна структура – це загальна назва групи місць, просторів, хабів, на базі якої молодь, в тому числі і студенти, можуть проявляти свої громадянські погляди і за допомогою цих структур бути залученим в розв'язанні суспільних та громадських проблем.

Ми виконали методологічний аналіз за допомогою якого ми отримали об'єктивні дані про громадську активність студентів. Ми розглянули їхню залученість через такі організації, як: ПЛАСТ, УСЛ, УСС, КММЦ, UPSHIFT, ССО Національного університету біоресурсів і природокористування України та інші.

Нами було проведено емпіричне дослідження. Воно складалося з двох опитувань, за допомогою яких ми отримали дані про:

1. Рівень залученості студентів в прийнятті рішення в своїх громадах;
2. Рівень впливу участі в молодіжних структурах на формування громадянської позиції студентів.

Отримавши дані ми проаналізували їх і можемо стверджувати, що близько 91% опитуваних задоволенні своє залученістю (в цей результат ми врахували, як і відповіді, що стверджують повне задоволення та часткове задоволення рівнем залученням), та про те, що участь в молодіжних структурах 100% впливає на формування громадянської позиції через різні фактори, які ми описали в своїй роботі.

СПИСКИ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. І. Остапйовська. Формування активної громадянської позиції підлітків у виховній діяльності Пласту: автореф. Dissertation Abstract. 2011. URL: <http://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/13377> (дата звернення: 15.06.2024)
2. М. Арцишевська. Р. Арцишевський. Інтеграція змісту освіти: Монографія. Луцьк: Вежа, 2007. 316 с.
3. П. Ігнатенко. Виховання громадянина: Психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: Навчально-методичний посібник. Інститут змісту і методів навчання, 1997 р.
4. Про Пласт. Пласт: веб-сайт. URL: <https://www.plast.org.ua/about/>
5. Ю. Старосольський. Велика гра: Гутірка про ідею й методу пластування. URL: <http://www.upu7.plast.org.ua/download.php>.
6. Н. Власова. Сутність поняття «громадянська позиція» та шляхи її формування. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2016 р. №51.
7. Ю. Шемшученко. Юридична енциклопедія: в 6 т. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана. 1998 р.
8. Л. Архипенко. Громадянське виховання у формах і змісті виховної діяльності освітніх закладів: метод. реком. укл. Дніпро. 2000 р.
9. О. Сухомлинська. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності проект. наук. творч. кол.: Шлях освіти. 2000. № 3.- с. 7-13.
10. В. Москаленко. Проблема виховання в контексті соціалізації особистості. *Соціальна психологія*. 2005. № 2. - с. 3-17.

11. Л. Рехета. Громадянське виховання учнів основної школи в позаурочній діяльності: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.07. Київ 2003.
12. І. Тімкін. М. Носок. Формування сучасного молодіжного руху в Україні: Національний авіаційний університет. Київ. 2017.
13. М. Головатий. Державна молодіжна політика як феномен суспільного розвитку і нова парадигма державотворення у країнах перехідного стану. Український соціум. Київ 2002. вип. №1.с. 76-84.
14. В. Бараш. Молодіжний рух як об'єкт і суб'єкт реалізації моліжної політики. Український соціум. 2004. вип. №1(3) с. 119 –130.
15. В. Бараш. Інституціоналізація молодіжного руху України. Політичний менеджмент. 2004. №3(6). с.98 –111.
16. В. Бараш. Інституціоналізація молодіжного руху України: тенденція та проблеми: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук: спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології». Харків. 2004. 16с.
17. М. Головатий. Соціологія молоді: [курс лекцій]: МАУП. 1999. 224 с.
18. О. Корнієвський. Якушик В. Сучасний стан молодіжного руху та його оцінка молоддю. Політологічні питання. 1993 р. №2.
19. М. Орленко. Інституціоналізація молодіжних громадських організацій у сучасному політичному процесі України. Миколаїв. 2015 р.
20. О. Бень. Джерела інституціональних процесів у молодіжних громадських організаціях. Український соціум. Київ №2(19) 2007 р.
21. К. Буш. Молодіжний рух. Міжнародний науковий форум: Соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2015. Вип. 19–20, с.84 – 91.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MNT2015_19-20_9.

22. О. Корнієвський. В. Якушик. Молодіжний рух та політичні об'єднання в сучасній Україні. Київ: Київ. Братство. 1997 р.
23. І. Патлах. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 01/2008. Вип.32. с.134 – 140.
24. Г. Коваль. Розвиток державної молодіжної політики: теорія, методологія, механізм реалізації: монографія. Миколаїв: 13 вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 432 с.
25. К. Плоский. Молодіжний громадський рух як чинник державотворення в Україні: дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата наук з державного управління: 25.00.01. Київ: 2009 р.
26. М. Остапенко. Громадянська активність як основа формування громадянського суспільства. Стаття. Київ, 2021 р. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26831/14-Ostapenko.pdf>
27. В. Степаненко. Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: інститути, практики, цінності. URL: <http://isoc.com.ua/institute/St2.doc>
28. Т. Саврасова-В'юн. Наукові підходи щодо вивчення феномена громадянської активності. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/2009_74_2/32.pdf.
29. М. Бабкіна. Проектна діяльність як метод формування громадянської активності учнівської молоді. URL: http://www.rusnauka.com/5_NMIV_2009/Pedagogica/40610.doc.htm.
30. М. Голубенко. Проектна діяльність у школі. Київ.: Шк. Світ. 2007. 128 с.
31. Д. Акімов. Стимулювання громадянської активності в українському суспільстві як проблема соціоінженерної діяльності.: дис... канд. наук: 22.00.04.

32. П. Манжола. Проблеми становлення середнього класу як основи розвитку громадянського суспільства в Україні. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/265/>.
33. Додаток. Результати національних моніторингових опитувань 1992 – 2008 років. Українське суспільство 1992 – 2008 років. Соціологічний моніторинг [За ред. д. ек. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги]. – К.: Інститут соціології НАН України, 2008. – С. 484-645.
34. Громадянське суспільство – активність на користь. Веб-сайт. URL: http://www.tatsachen-ueberdeutschland.de/uk/suspilstvo/inhaltsseiten/hintergrund/gromadjanskesuspilstvo-aktivnist-na-korist-gromadi.html?type=1000&no_cache=1.
35. О. Кіндратець. Громадянська активність як умова демократизації суспільства. Гуманітарний вісник ЗДІА. Випуск 38, 2009. С. 118-125.
36. О. Любчук. О. Мороз. Є. Луньов. Громадянські цінності сучасної студентської молоді: моніторинг гендерних відмінностей. URL: <https://dspace.megu.edu.ua:8443/jspui/bitstream/123456789/2222/1/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%201.pdf>
37. О. Петренко. Проблема формування громадянської спрямованості особистості студента: психологічний аспект. Формування національних, загальнолюдських ціннісних орієнтацій студентської молоді: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2002. С. 250 – 253.
38. М. Поночовний. Н. Климова. Сутність, особливості та завдання формування світогляду студентської молоді в умовах трансформації суспільства. Формування національних, загальнолюдських ціннісних орієнтацій студентської молоді.: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Відп. ред. А. Мазаракі. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2002. С. 229 – 232.

39. Н. Антонова. Особливості ціннісних орієнтацій студентів непедагогічних ВНЗ. Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. ред. Максименко С.Д. Київ: Гнозис, 2003. Т. 5. Ч.7. С. 12 – 20.
40. Н. Антонова. Ціннісні орієнтації у структурі особистості студентів: монографія. Слов'янськ: Канцелярія. 2001. 135 с.
41. Н. Павлик. Динаміка ціннісних орієнтацій у процесі особистісного становлення в юнацькому віці. Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. Костюка АПН України. ред. С. Максименко. 5 Ч. 7. Київ: Гнозис, 2003. С. 210-216.
42. І. Холодова. Л. Легка. Диференціація основних громадянських та моральних цінностей у свідомості студентської молоді Нікопольського регіону. Проблеми загальної та педагогічної психології.: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. Костюка АПН України. ред. С. Максименко. Т. 7. Вип. 5. Київ. 2005. С. 336 – 346.
43. Т. Цуркан. Активна життєва позиція студентської молоді в умовах війни. URL: <file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/105-Article%20Text-195-1-10-20230627.pdf>
44. Інформаційно-аналітичний збірник «Освіта України в умовах воєнного стану». Київ, 2022. 358 с.
45. Ю. Ївженко Теоретичні аспекти формування почуття громадянськості студентської молоді. Матеріали Всеукраїнської науковопрактичної конференції «Соціально-педагогічні засади формування громадянської відповідальності у студентів». Конотоп. 24-25 квітня 2018 р. С. 8–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2016_5_15

46. У. Ляшенко. Формування громадянської позиції студентів засобами особистісної взаємодії. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/download/2960/2700/>
47. І. Бех. Виховання особистості. Кн.2 «Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади». Київ: «Либідь», 2003. 320 с.
48. В. Шапар. Психологічний тлумачний словник. Харків: Прапор. 2004. 640 с.
49. Головна сторінка Національного університету біоресурсів і природокористування України. Веб-сайт. URL: <https://nubip.edu.ua/>
50. Положення про органи студентського самоврядування Національного університету біоресурсів і природокористування України. URL: https://docs.google.com/document/d/1RX_DIKeZ4dw39XJ_k932U87wTD8ynJy5/edit?usp=sharing&oid=114748150712363567220&rtpof=true&sd=true
51. Головна сторінка UNICEF. Веб-сайт. URL: https://www.unicef.org/ukraine/upshift-ukraine?utm_source=paid_search&utm_medium=search&utm_campaign=paid_search&gad_source=1&gclid=Cj0KCQiAly5BhDeARIsABRc6Zvwx_7u1Npw1rmwOrnyS3Su6KNUat2wIsa7ovf_6HNreeiTyy3zfHkaAmV2EALw_wcB
52. Головна сторінка Київської міської молодіжної Ради. Веб-сайт. URL: <https://kmr.gov.ua/uk/content/rishennya-kyyivskoyi-miskoyi-rady-5990>
53. О. Акімов. Особливості формування професійних компетентностей державного службовця в контексті євроінтеграції України. Державне управління та місцеве самоврядування. 2015. Вип. 1 (24). С. 207–217.
54. Т. Приліпко, Т. Коваль. Роль самоосвіти у вдосконаленні професійної компетентності викладача закладу вищої освіти. Інновації в сучасній освіті:

методологія, технологія, дидактичні та виховні аспекти. 2023. С. 79–86. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-300-2-9> (дата звернення: 10.07.2024)

55. М. Давидюк. Громадянська активність молодіжних організацій. Політологічний вісник. 2012. Вип. 66. С. 308–316.

56. К. Жидецька. Політична активність і громадянська освіта як передумови здійснення якісного громадського контролю. Часопис Київського університету права. 2015. № 4. С. 107–114.

57. В. Редзюк. Громадянська активність молоді та її вплив на державотворчий процес в Україні на початку ХХІ століття. Наукові записки з української історії. 2016. Вип. 40. С. 187–192.

58. О. Святун. Європейська громадянська ініціатива. Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». 2014. Т. 155. С. 45–48.

59. Я. Пилинський. Громадянська освіта в Україні. Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». 2016. Т. 186. С. 61–66.

60. Є. Шабліовський. Свобода творчості й громадянська відповідальність письменника. К., 1973. 293 с.

ДОДАТКИ

Додаток А. Фото з «Агродебатів» Національного університету біоресурсів і природокористування України:

Додаток Б. Опитувальник на тему: «Рівень залученості студентів до прийняття рішень в громадах»:

№	Запитання	Варіанти відповідей
1	Як ви оцінюєте рівень своєї участі в громадських обговореннях та процесах прийняття рішень у вашій спільноті?	<p>А) Повністю задоволений/задоволена</p> <p>Б) Задоволений/задоволена лише частково</p> <p>В) Не задоволений/задоволена</p>
2	Як ви оцінюєте рівень доступності інформації про громадські обговорення та прийняття рішень для людей з різними потребами та можливостями (наприклад, людей з інвалідністю, молодих людей, людей похилого віку тощо)?	<p>А) Дуже доступно</p> <p>Б) Доступно лише частково</p> <p>В) Недостатньо доступно</p>
3	Які інструменти ви вважаєте найбільш ефективними для забезпечення інклюзивності в процесах прийняття рішень? (Виберіть всі варіанти, що вам підходять)	<p>А) Відкриті громадські обговорення</p> <p>Б) Консультації з представниками різних соціальних груп</p> <p>В) Використання онлайн-платформ для збору думок та пропозицій громадян</p> <p>Г) Тренінги та освітні заходи щодо інклюзивного</p>

		<p>прийняття рішень</p> <p>Д) Інше (вказіть)</p>
4	<p>Як ви оцінюєте рівень розуміння громадськими організаціями та органами влади потреб та інтересів різних соціальних груп у вашій спільноті?</p>	<p>А) Високий рівень розуміння</p> <p>Б) Середній рівень розуміння</p> <p>В) Низький рівень розуміння</p>
5	<p>Як ви оцінюєте рівень вашої довіри до процесів прийняття рішень у вашій спільноті?</p>	<p>А) Дуже довіряю</p> <p>Б) Довіряю лише частково</p> <p>В) Не довіряю</p>
6	<p>Які, на вашу думку, головні причини низького рівня участі деяких соціальних груп у громадських обговореннях та процесах прийняття рішень?</p>	<p>А) Обмежений доступ до інформації</p> <p>Б) Відчуття безпорадності чи безсилля</p> <p>В) Недостатня представленість у владних структурах</p> <p>Г) Інше (вказіть)</p>
7	<p>Чи вважаєте ви, що інклюзивне прийняття рішень сприяє збільшенню легітимності та ефективності цих рішень?</p>	<p>А) Так</p> <p>Б) Ні</p> <p>В) Не впевнений/впевнена</p>
8	<p>Як ви оцінюєте ефективність взаємодії</p>	<p>А) Високий рівень</p>

	між громадськістю та органами влади у вашій спільноті?	ефективності Б) Середній рівень ефективності В) Низький рівень ефективності
9	Чи відчуваєте ви, що ваша громадянська позиція має вплив на прийняття рішень у вашій спільноті?	А) Так, впливає Б) Ні, не впливає В) Впевнений/впевнена
10	Чи маєте ви зауваження або пропозиції щодо поліпшення інклюзивного прийняття рішень у вашій спільноті?	Відкрита відповідь

Додаток В. Опитувальник на тему: «Вплив участі в молодіжних структурах на формування громадянської позиції студентів»:

№	Запитання	Варіанти відповідей
1.	Вкажіть свою стать	а) Чоловік б) Жінка в) Інше
2.	Ваш вік?	а) До 18 років б) 19-23 років в) 24-35 років г) 36+ років
3.	Чи є Ви учасником будь якої молодіжної організації?	а) Так б) Ні
4.	Якщо так, то скільки часу ви є учасником молодіжної організації?	а) Менше року б) 1-3 роки в) Більше 3 років
5.	Які цілі та завдання організації, до якої ви належите, вам найближчі?	а) Захист прав молоді б) Екологічна діяльність в) Волонтерство г) Навчання лідерським навичкам г) Підтримка соціальних ініціатив д) Інше
6.	Наскільки важливою для вас є громадянська позиція? (1 – не дуже важливо; 5 – дуже важливо)	а) 1 б) 2 в) 3 г) 4 г) 5
7.	Участь у молодіжній організації може розвинути вашу громадянську позицію?	а) Так б) Ні
8.	Які навички та цінності, на вашу думку, ви здобули участю в молодіжній організації?	Відкрита відповідь

	<i>(Наприклад: відповідальність, комунікабельність, організованість, толерантність тощо)</i>	
9.	Чи вважаєте ви, що молодіжні організації мають достатній вплив на вирішення соціальних і громадських проблем у вашій громаді?	а) Так б) Ні в) Частково
10.	Які основні бар'єри (якщо вони існують, на вашу думку) заважають молодіжним організаціям ефективно впливати на формування громадянської позиції молоді? <i>(Наприклад: відкриття фінансування, низька активність членів, недостатня підтримка з боку влади тощо)</i>	Відкрита відповідь
11.	Що, на вашу думку, можна покращити в діяльності молодіжних організацій, щоб краще сприяти формуванню громадянської позиції молоді?	Відкрита відповідь
12.	Чи готові ви взяти участь у додаткових активностях, спрямованих на розвиток громадянської позиції (тренінги, воркшопи, волонтерські акції)?	а) Так б) Ні в) Залежить від тематики